

Bioforsk Rapport

Bioforsk Report
Vol. 9 Nr. 76 2014

Evaluering av tapsforebyggende og konfliktdempende tiltak i rovviltregion 6

Liv Jorunn Hind og Inger Hansen

Bioforsk Nord Tjøtta

www.bioforsk.no

<i>Tittel/Title:</i> Evaluering av tapsforebyggende og konfliktdempende tiltak i rovviltregion 6
<i>Forfatter(e)/Author(s):</i> Liv Jorunn Hind og Inger Hansen

<i>Dato/Date:</i> 09.05.2014	<i>Tilgjengelighet/Availability:</i> Åpen	<i>Prosjekt nr./Project No.:</i> 420242	<i>Saksnr./Archive No.:</i>
<i>Rapport nr./Report No.:</i> 9(76) 2014	<i>ISBN-nr./ISBN-no:</i> 978-82-17-01278-8	<i>Antall sider/Number of pages:</i> 41	<i>Antall vedlegg/Number of appendices:</i> 1

<i>Oppdragsgiver/Employer:</i> Fylkesmannen i Nord-Trøndelag	<i>Kontaktperson/Contact person:</i> Inge Hafstad
---	--

<i>Stikkord/Keywords:</i> Beitedyr, sau, rovvilt, forebyggende tiltak, bjørn, jerv, gaupe, kongeørn, ulv, utmarksbeite Sheep, predator, preventive measure, bear, wolverine, lynx, golden eagle, wolf, rough pastures	<i>Fagområde/Field of work:</i> Arktisk landbruk og utmark Arctic Agriculture and Land Use
---	--

Godkjent / Approved

Prosjektleder / Project leader

Inger Hansen, konstituert avdelingsleder

Liv Jorunn Hind, forsker

Forord

Fylkesmannens virkemiddelordning *Forebyggende og konfliktdempende tiltak* (FKT), har som hensikt å bistå beitenæringa til å iverksette tiltak for å forebygge tap av sau til vernet rovvilt. FKT-midler kan etter søknad også tildeles forskere som ønsker å videreutvikle/teste ut nye tiltak, eller på annen måte arbeider med oppgaver knyttet til konfliktdemping og tapsforebygging. Denne rapporten viser resultatene fra en evaluering av FKT-ordningen i rovviltregion 6.

Prosjektet er finansiert av Fylkesmannen i Nord-Trøndelag. Evalueringen dekket i utgangspunktet hele rovviltregion 6, som består av Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal. Det tilsendte datagrunnlaget vi har mottatt medfører imidlertid at det, i samråd med oppdragsgiver, er lagt mest vekt på Nord-Trøndelag.

Vi vil takke våre kontaktpersoner hos Fylkesmannen for godt samarbeid.

Tjøtta, mai 2014

Liv Jorunn Hind
Prosjektleder

Innhold

Forord.....	1
Innhold.....	2
Sammendrag	3
1. Innledning	4
1.1 Nasjonal rovviltforvaltning	4
1.2 Rovviltforvaltning i rovviltregion 6	4
1.2.1 Bestandsestimeringer	4
1.2.2 Geografisk differensiert forvaltning	5
1.3 Sauenæringa i region 6	6
1.3.1 Omfang og tapsutvikling	6
1.3.2 Erstatningstall.....	6
1.3.3 Geografisk utvikling av skadesituasjonen 2008-2013.....	8
1.4 Artsspesifikke trekk for rovdyr som predaterer sau	9
1.5 Forebyggende og konfliktdempende tiltak.....	10
1.6 Mandat og målsetting.....	11
1.7 Ny forskrift om tilskudd til forebyggende tiltak	11
2. Materiale og metoder	12
2.1 Dokumentinnsamling for perioden 2008-2012	12
2.2 Analyse	12
3. Fylkesmannens virkemiddelbruk og prioriteringer	13
3.1 Fylkesmannen i Nord-Trøndelag	13
3.2 Fylkesmannen i Sør-Trøndelag	13
3.3 Møte med rovviltregion 6	14
4. Evaluering	15
4.1 Tiltak i sauenæringa	15
4.2 Evaluering av tiltak	15
4.2.1 Tidlig sankning.....	16
4.2.2 Forsinket slipp	18
4.2.3 Utvidet tilsynsaktivitet	21
4.2.4 Flytting av sau	24
4.2.5 Gaupeklaver	26
4.2.6 Vokterhund	27
4.2.7 Uttak av rovvilt	30
5. Andre tiltak	34
5.1 Beredskapsareal og bruk av gårdsnære beiter	34
5.1.1 Beredskapsareal	34
5.1.2 Gårdsnære beiter.....	34
6. Konklusjon/prioritering	36
7. Referanser.....	37
8. Vedlegg	41

Sammendrag

Denne rapporten presenterer en gjennomgang av virkemiddelbruken for finansieringsordningen *Forebyggende og konfliktdempende tiltak* (FKT) i rovviltregion 6 i perioden 2008-2012.

Dokumentene som danner grunnlaget for evalueringen, er hovedsakelig tiltakshavernes søknader og rapporter til Fylkesmannen om erfaringer med gjennomførte tiltak, samt Fylkesmennes årlige rapporteringer til Direktoratet for naturforvaltning om fordeling av FKT-midler. Rovviltregion 6 utgjør Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal. Datagrunnlaget Bioforsk har fått tilgang til medfører imidlertid at rapporten i hovedsak legger vekt på Nord-Trøndelag, samt til en viss grad Sør-Trøndelag. Det er gjort en faglig begrunnet evaluering av de ulike forebyggende tiltak, sett på brukernes egne erfaringer med tiltakene, og det er gitt anbefalinger for prioriteringer framover i tid. Innledningsvis er det gitt en oversikt over rovviltforvaltningen og sauene i region 6.

Etter ønske fra Fylkesmannen har vi ikke evaluert tiltakene rovviltavvisende gjerder, radiobjeller og omstilling til annen næring, da disse tiltakene har blitt evaluert tidligere. Gjenstående tiltak som har blitt prioritert via FKT-ordningen i perioden 2008-2012, og som er beskrevet og vurdert i denne rapporten er: Utvidet tilsyn, tidlig sankning, forsinket slipp, flytting av sau til annet beite, gaupeklaver, vokterhund og uttak av rovvilt.

Tidlig sankning: Tiltaket er spesielt aktuelt i jerve- og bjørnebelastede beiteområder. Vi anbefaler at akutt tidlig sankning fortsatt får høy prioritering i rovviltregionen. Planlagt tidlig sankning bør i enda større grad kunne benyttes i kronisk utsatte jerve- og bjørneområder.

Forsinket slipp: Tiltaket bør prioriteres i besetninger med årlige høye tapstall for lam og særlig i områder som er utsatt for predasjon av rødrev og kongeørn. Dette vil ha positiv effekt på totaltapet, om ikke nødvendigvis på tapet til de store rovviltartene.

Utvidet tilsyn: Tilsyn alene har liten forebyggende effekt og utvidet tilsynsaktivitet skal ikke støttes økonomisk uten at dette skjer i kombinasjon med andre tiltak. Vi anbefaler en innskjerping i dette kravet. Støtte bør hovedsakelig gis til intensivt tilsyn i akutte skadesituasjoner og til beitelag som kan vise til betydelig tapsomfang. Tilsyn med hund er langt mer effektivt enn tilsyn uten, og bør derfor prioriteres.

Flytting av sau: Tiltaket anbefales i de mest tapsutsatte beiteområder innenfor forvaltningsområdene for bjørn, jerv og gaupe. Tilgjengelige beiter med liten rovdryrbelastning er en avgjørende faktor for omfanget av tiltaket.

Gaupeklaver: Tiltaket anbefales kun i områder hvor gaupe er eneste skadegjørende rovvilt.

Vokterhund: Vokterhund på inngjerda beite er et effektivt tiltak som i større grad bør prøves i gaupe- og bjørneprioriterte områder. Vokterhund på patrulje har mindre tapsforebyggende effekt, men metoden kan anbefales i jerveutsatte beiter over tregrensen.

Uttak av rovvilt: Skadefelling på jerv og gaupe må effektueres raskt dersom det skal ha noen hensikt. Innenfor forvaltningssoner med faste bestander av bjørn, jerv og gaupe, vil imidlertid skadeuttak ha kortvarig effekt på tapstallene da nye individer vil ta deres plass. Her er det bestandsmålene som er bestemmende for tapsomfanget. Dårlig uttelling av lisensjakt på jerv er en utfordring i mange deler av Norge. Det anbefales en nasjonalt evaluering av de ulike praktiske og etiske sidene av nye forslag til effektivisering av lisensjakta. Felling av bjørn på vårsnø og betinget fellingstillatelse på ulv om våren er diskutert. Den tapsforebyggende effekten av å felle potensielle skadegjørere om våren bør utredes.

Vi har avslutningsvis kommet med noen kommentarer til bruk av beredskapsarealer og gårdsnære beiter, tiltak som per i dag har lite omfang i regionen. Vi mener at potensialet for bruk av gårdsnære beiter i region 6 bør utredes nærmere. Slike arealer kan bl.a. nyttes som beredskapsarealer.

1. Innledning

1.1 Nasjonal rovviltforvaltning

Stortingsforliket om rovviltpolitikken fra 2004 har en todelt målsetting om å sikre rovviltbestandenes overlevelse, samtidig som det skal kunne utøves beitebasert næringsdrift i utmark (http:1,4). I det nye rovviltforliket (http:2) er det et felles politisk mål om at tapstallene for beitenæringen må ned. I prioriterte beiteområder skal det ikke være rovvilt som representerer et skadepotensial. I slike områder skal miljøforvaltningen i større grad enn tidligere bidra til å effektivisere uttaket av skadegjørende rovvilt, uavhengig av om bestandsmålet er nådd. I prioriterte rovviltområder skal beitebasert produksjon tilpasses forekomsten av rovvilt i beiteområdet gjennom forebyggende tiltak og omstilling.

1.2 Rovviltforvaltning i rovviltregion 6

1.2.1 Bestandsestimeringer

Stortinget har fastsatt bestandsmålene for rovvilt i Norge. I rovviltregion 6 er det et mål om tre årlige ynglinger av bjørn, 12 familiegrupper av gaupe og 10 årlige ynglinger av jerv. Det er ikke et nasjonalt mål å etablere ynglinger av ulv i region 6. En må imidlertid forvente streifende individ av ulv innenfor hele regionen. Kongeørnbestanden skal opprettholdes på 2004-nivå fordelt over hele regionen.

Bestandsmålet for bjørn er ikke oppnådd i region 6. I følge ny matematisk modell for å beregne antall bjørnekull utarbeidet av det skandinaviske bjørneprosjektet, ble antall ynglinger i 2012 beregnet til 1,8 i region 6 (tabell 1). I 2013 var antall ynglinger i regionen kommet opp i 2,1.

Gaupebestanden har i de siste årene vært betydelig høyere enn bestandsmålet i region 6, med et vesentlig tyngdepunkt i Nord-Trøndelag. Bestanden er imidlertid på vei ned mot bestandsmålet, selv om den er skjevt fordelt internt i regionen. Mens bestanden er nesten dobbelt så stor i Nord-Trøndelag som det fylkesvise bestandsmålet, er den lavere enn de fylkesvise bestandsmålene i Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal (tabell 1).

Jervebestanden i region 6 har siden 2005 ligget på eller over bestandsmålet, og antall årlige ynglinger i treårsperioden 2010-2012 var i snitt 13,3 (tabell 1).

Kongeørnbestanden er noe usikker, men estimert antall er 205-246 hekkende par i region 6 (tabell 1). Det forventes sikrere bestandsestimat som følge av det nasjonale overvåkingsprogrammet for kongeørn som nylig er iverksatt, hvor tre av fokusområdene ligger innenfor region 6.

Tabell 1. Dokumenterte ynglinger av gaupe og jerv, estimerte bestander av kongeørn og beregnede ynglinger av bjørn i rovviltregion 6, 2012.

	Ynglinger av bjørn	Familiegrupper av gaupe	Ynglinger av jerv	Hekkende par av kongeørn
Nord-Trøndelag	1,8	11	8	60-63
Sør-Trøndelag		2	3	50-60
Møre og Romsdal		1	2	95-123
Region 6	1,8	14	13	205-246

1.3 Sauenæringa i region 6

1.3.1 Omfang og tapsutvikling

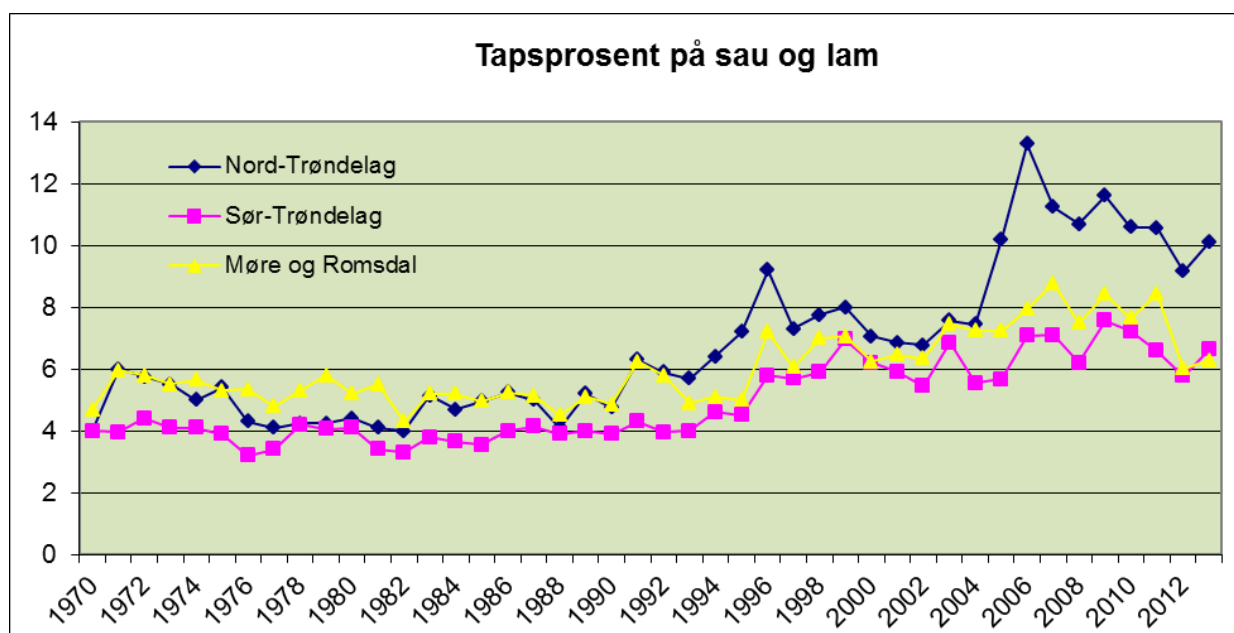
Det var registrert over 150 000 søyer i region 6 i 2004 (tabell 2), mens tallet i 2013 er redusert til snaue 135 000. Antall sau i regionen har holdt seg relativt stabilt de fem siste år. Antall sauebønder har imidlertid gått ned i alle tre fylker, slik at antall vinterfôra sau per bruk har økt. I region 6 er Sør-Trøndelag det største sauefylket, mens Nord-Trøndelag er det minste sett ut fra antall sau.

Tabell 2: Antall søyer over ett år pr. 31. juli fra 2004 - 2013

	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
NT	38190	36639	34434	33443	31151	32208	32336	31867	31413	32591
ST	57137	56402	54736	53094	52171	52794	53363	53578	53745	52605
MR	54794	53726	51680	49716	49142	50333	50590	50220	48115	49031
Region 6	150121	146767	140850	136253	132464	135335	136289	135665	133272	134227

Hele utmarksarealet i region 6 blir benyttet til beite i varierende grad. De største sauekommunene i regionen er Oppdal, Rennebu, Midtre Gauldal, Rauma og Verdal.

Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal hadde ca. 6,5 % tap av søyer og lam på beite i 2013, mens totaltapet i Nord-Trøndelag lå på ca. 10 % (figur 2).

Figur 2: Tapsprosent på sau og lam på utmarksbeite fra 1970 og fram til 2013 i de 3 fylkene basert på data fra organisert beitebruk (kilde: Forvaltningsplanen for rovvilt i region 6).

1.3.2 Erstatningstall

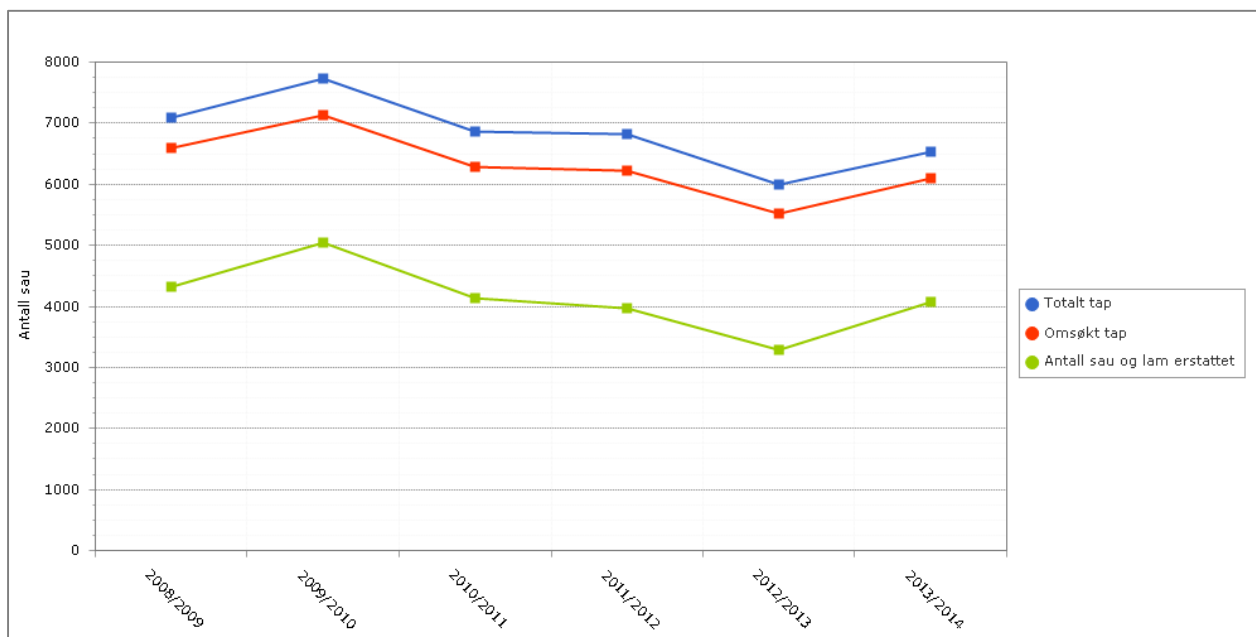
I region 6 er 51 282 sauer og lam erstattet som drept av fredet rovvilt over seks-års perioden 2008-2013 (tabell 3). Totalt sett i regionen er jerv den desidert største skadegjøreren med nær dobbelt så stort skadeomfang regnet i antall erstattede søyer og lam (18 880) sammenlignet med bjørn (9 877) og gaupe (9 748). 2 004 søyer og lam er erstattet som kongeørndrepte, mens 705 kadavre er erstattet som tap til ulv. 10 068 kadavre ble erstattet som drept av uspesifisert, fredet rovvilt. Økonomisk sett betyr sau drept av bjørn mest, siden bjørn i hovedsak tar voksne søyer.

Tap forvoldt av de ulike rovviltartene er svært ulikt fordelt mellom de tre fylkene i regionen (tabell 3). Nord-Trøndelag har størst sauetap til gaupe, etterfulgt av bjørn. I Sør-Trøndelag er jerv etterfulgt av bjørn de største skadevolderne, mens det i Møre og Romsdal er jerv som er hovedutfordringen.

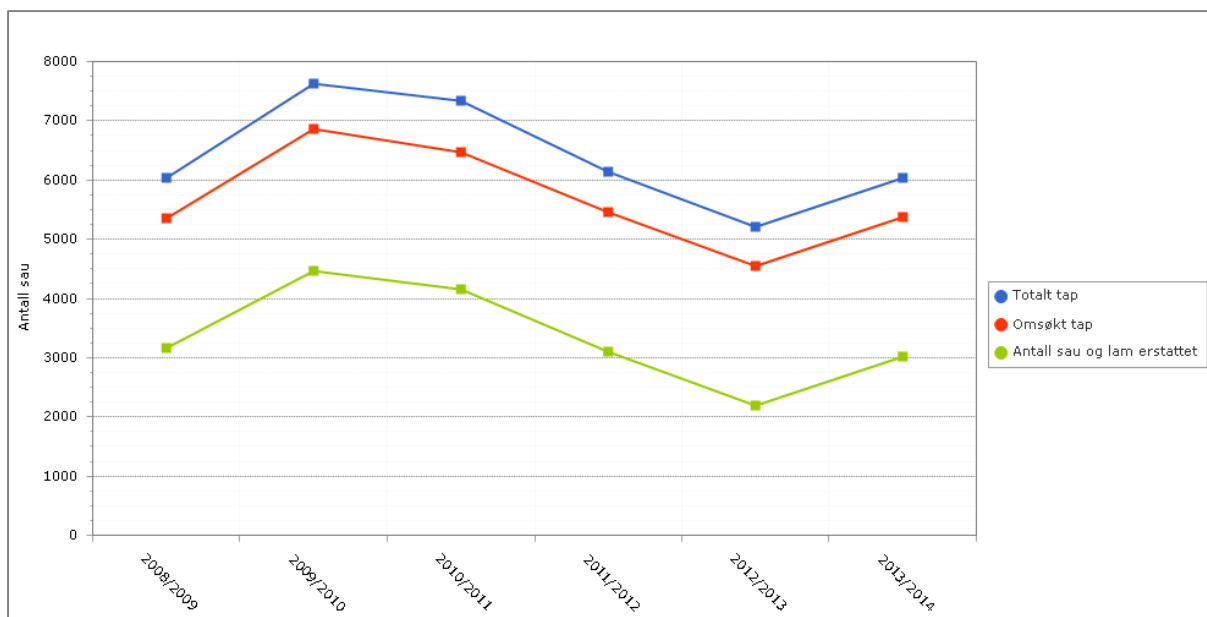
Erstatningssummen som er utbetalt over samme periode er godt over 100 millioner kroner (kr 117 320 367,-) til regionen som helhet. Erstatningssummen var høyest i 2009 (kr 24 925 779), mens laveste utbetaling var i 2012 (kr 14 309 663). Erstatningssummen følger skadeomfanget (figur 3, 4, 5) og i 2013 økte utbetalingene igjen til drøye 20 millioner kroner.

Tabell 3: Antall søyer og lam erstattet innen hvert av fylkene i region 6, fordelt på skadevolder over perioden 2008-2013. Artens andel av totale tap i fylket i parentes (kilde: www.rovbase.no)

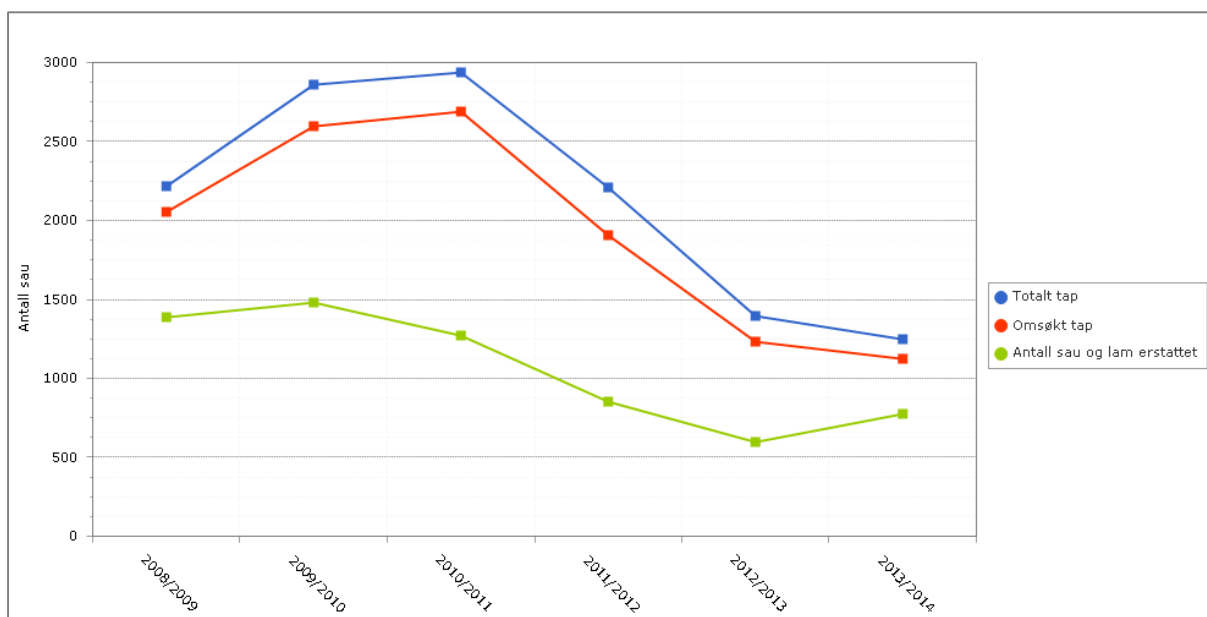
	Bjørn	Gaupe	Jerv	Konge-ørn	Ulv	Uspesifisert	Erstatnings-sum (kr)
NT	5445 (21,9 %)	6963 (28,0 %)	4595 (18,5 %)	1159 (4,7 %)	38 (0,15%)	6642 (26,7 %)	58 585 148
ST	4155 (20,7 %)	2551 (12,7%)	8610 (42,9 %)	805 (4,0 %)	549 (2,7 %)	3403 (16,6 %)	45 815 418
MR	277 (4,4 %)	234 (3,7%)	5675 (89,1 %)	40 (0,63 %)	118 (1,9 %)	23 (0,36 %)	12 919 801
Region 6	9877	9748	1880	2004	705	10068	117 320 367

Figur 3: Antall sau og lam erstattet som rovvilddrept i Nord-Trøndelag 2008-2013

Figur 4: Antall sau og lam erstattet som rovvilt-drept i Sør-Trøndelag 2008-2013

Figur 5: Antall sau og lam erstattet som rovvilt-drept i Møre og Romsdal 2008-2013.

1.3.3 Geografisk utvikling av skadesituasjonen 2008-2013

Det er videre sett på geografisk utvikling av skadesituasjonen i region 6, basert på funn av sauekadaver som er dokumentert eller antatt tatt av fredet rovvilt i 2008 og 2013 (www.rovbase.no).

I løpet av perioden 2008-2013 har bjørneskadene forflyttet seg fra Lierne og vestover i Namdalen. Dette skyldes mest sannsynlig at det er få sau igjen på utmarksbeite i Lierne. Sau ble tatt av bjørn i sør-østre del av Nord-Trøndelag og i Sør-Trøndelag også i 2008, men det var et langt større skadeomfang grunnet bjørn i disse regionene i 2013. Generelt har det vært relativt få bjørneskader i Møre og Romsdal, men omfanget av bjørneskader har økt også her.

Det var færre jerveskader i 2013 enn i 2008, spesielt i Sør-Trøndelag og i Møre og Romsdal. Det har også blitt mindre skadeomfang grunnet jerv sør-øst, samt vest for E6 i Nord-Trøndelag. I 2013 oppstod det imidlertid en større skadesituasjon grunnet jerv i fjordnære strøk på grensen mellom Nord-Trøndelag og Nordland.

Gaupeskadene i Nord- og Sør-Trøndelag har gått mye ned fra 2008 til 2013, mens det ser ut til å være en svak økning i Møre og Romsdal.

Omfanget av kongeørnskader har økt i Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag, spesielt på grensen mot Hedmark og i kystnære strøk på grensen mellom Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag.

Erstatninger grunnet ulveangrep varierer mellom år som en følge av tilfeldig streifuly. I Sør-Trøndelag ble totalt 384 søyer og lam erstattet som ulvedrept i 2013, mens tallet var 75 i Møre og Romsdal. Ingen sauer ble erstatta som tatt av ulv i Nord-Trøndelag dette året. Siden det ikke er mål om ynglinger av ulv innen rovviltregion 6, vil ikke problematikk rundt- og forebyggende tiltak overfor ulv omtales ytterligere i denne rapporten.

Skadeomfanget forårsaket av den enkelte rovdyrart varierer relativt mye mellom år innen hvert fylke i regionen.

1.4 Artsspesifikke trekk for rovdyr som predaterer sau

I hvilken grad de ulike rovdyrene tar sau er et resultat av både biologiske forhold, og at rovdyr og beitedyr opptre i samme område til samme tid. Forskning viser at i et system med frittgående husdyr i naturlig rovdyrhabitat, vil alle rovdyrindivider kunne se husdyr som byttedyr uten å måtte utvikle en spesialisert atferd (Odden m.fl. 2002). Hver rovviltart har sine særtrekk i forhold til skade på sau, noe som bør tas hensyn til ved implementering av forebyggende tiltak.

Bjørn som skadevolder på sau

Brunbjørn er det største rovdyret vi har på det norske fastlandet. 80 % av de sauene som tas av bjørn er voksne søyer. Bjørnen må gjenoppbygge kroppsvekten etter vinterdvalen og bygge opp fettlageret for den kommende vinteren. Den er derfor spesielt tiltrukket av lett tilgjengelig og fettrik føde for å minimere energiforbruket. Tap av sau til bjørn eskalerer derfor gjerne utover høsten. Det skandinaviske bjørneprosjektet har vist at hver bjørn tar 40 ganger mer sauer i Norge enn i Sverige, noe som er et resultat av forskjellige driftsformer i sauenæringa i de to landene (Swenson m.fl. 2010). Bjørn er også en effektiv predator på rein- og elgkalv om våren/forsommeren, men tar i mindre grad voksen elg.

Det er vist at den lokalt tapsreduserende effekten av uttak av et individ er kortvarig, da ledige revir raskt blir fylt opp av nye bjørner (Sagør m.fl. 1997, Nerheim 2004). Det samme er vist for jerv og gaupe (Landa m.fl. 2002, Herfindal m.fl. 2005, van Dijk 2008, Aronsson 2009).

Gaupe som skadevolder på sau

Gaupa kan beskrives som et spesialisert rovdyr, og tap skjer gjennom hele beitesesongen. Det er fremskaffet gode tall på hvor ofte gauper tar sau ved hjelp av radiomerkede gaupeindivider (Odden m.fl. 2002, Odden m.fl. 2013). De største tapene av sau finner man i skogsområder med høy tetthet av sau og lav tetthet av rådyr. Tilsvarende motsatt graf finner man i områder med lav tetthet av sau og høy tetthet av rådyr. Selv om det ikke er gjort formelle analyser av dette, kan man anta at endringer i tetthet av alternative store byttedyr som hjortedyr (og tamrein i nord), vil ha samme effekt på gaupas predasjonstakt på sau. I alle områder har hunngaupa en høyere predasjonstakt enn hunngaupa.

Jerv som skadevolder på sau

Jerven deler opp kadaver og gjemmer restene spredt rundt i terrenget. En hunn med valper kan benytte slike matlager i opptil et halvt år (www.rovdata.no). Valpene kommer til verden på ettervinteren. De vokser raskt og er nesten utvokste og klarer seg selv fra midten av september. Valpenes utvikling medfører som regel størst predasjon på beitedyr fra midten av august og utover (May m.fl. 2008). Høye tap til jerv har i mange tilfeller vist seg å kunne knyttes til områder hvor det

samtidig er registrert yngling av jerv (Landa m.fl. 1999, May m.fl. 2008). Yngling i et beiteområde vil bety en lokalt høyere tetthet av jerv. I tillegg til tisper og valper, frekventeres yngleområdet også ofte av hanner og ungjerver fra tidligere kull. Høyere tap til jerv i slutten av beitesesongen kan delvis skyldes at sauene da benytter seg av høyereliggende områder (Mysterud m.fl. 2007), men også at valpene blir mer og mer selvstendige utover sommeren (May m.fl. 2008).

Kongeørn som skadevolder på sau

Kongeørna regnes først og fremst som en predator på lam tidlig i beitesesongen, men det er godt dokumentert at den også kan ta voksen sau (og rein) og store lam seint i beiteperioden. I løpet av de siste to-tre årene har det vært en økning i utbetalt erstatning for tap til kongeørn (www.rovbase.no). Studier har vist at predatorbestanden i enkelte områder primært kan bestå av unge ikke-territorielle ørner (O'Gara 1978). Det er derfor ikke alltid at antall hekkende par sier noe om tapsrisikoen. Tilfeller av høye lammetap til kongeørn har vært knyttet opp mot lav tilgang på alternative byttedyr og kadaver for kongeørna (O'Gara m.fl. 1987, Arthur m.fl. 2010).

1.5 Forebyggende og konfliktdempende tiltak

Tabell 4 viser midler bevilget til forebyggende og konfliktdempende tiltak i region 6 siden 2007. Høyest tilskudd ble gitt i 2009 da det også var høyest saueta og erstatningsutbetalinger. Etter den tid har FKT-midlene vært svakt synkende.

Tabell 4: Forebyggende tiltaksmidler (i millioner kr.) til rein og sau fordelt til fylkene i perioden 2007-2013. 2008 inkluderer midler gitt til fylkene gjennom supplerende tildelingsbrev (kilde: Forvaltningsplanen for rovvilt i region 6)

Fylke	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
MR	0,95	1,65	1,65	1,90	1,80	1,75	1,95
ST	1,20	2,50	1,95	2,40	2,30	2,25	2,80
NT	4,50	9,60	11,40	10,70	9,90	9,50	8,65

Bevilgninger til bestandsovervåking har økt de senere årene siden uenighet om bestandsstatus er en av de største konfliktene rundt rovvilt i dag. Det er også satset mye på informasjon/kunnskapsbygging i særlig grad blant skolebarn (jf. læringsopplegg ved rovdysersenteret i Namsskogan familiepark og ved nasjonalparksenteret i Børgefjell).

Ordinær jakt, dvs. kvotejakt på gaupe og lisensfelling av bjørn og jerv, skal være det tiltak som i hovedprinsippet regulerer bestandene av disse tre rovvdyrartene. Skadefelling utføres kun dersom det ikke finnes annen tilfredsstillende løsning, og ut fra prinsippet om geografisk differensiert forvaltning. Det skal da særlig tas hensyn til:

- Områdets betydning som beitemark
- Skadenes omfang og utvikling
- Potensialet for framtidige skader
- Muligheten for gjennomføring av forebyggende tiltak

I områder med årlige, store rovviltskader på sau, vil tiltak som skiller rovvdyr og sau i tid og rom være det som absolutt er mest effektivt for å forhindre tap. I forvaltningsplanen er følgende tiltak listet opp:

- Rovdysikre gjerder
- Radiobjeller
- Ekstraordinært tilsyn - akutt ekstraordinært tilsyn og utvida tilsyn
- Tidlig sanking
- Forsinket slipp
- Flytting av sau
- Gaupeklaver
- Vokterhund
- Omstilling til annen næring

1.6 Mandat og målsetting

En relativt omfattende evaluering av virkemiddelordningen *Forebyggende og konfliktdependende tiltaksmidler* (FKT-midler), ble gjennomført for over ti år siden for samtlige fylker i Norge (Bjørn m.fl. 2002). Siden den gang har rovviltpopulasjonene vært i vekst og sauenæringa i endring. Samtidig har også tapsomfang og prioritering av tiltak endret seg over tid. Enkelte fylkesmenn/rovviltregioner har fått evaluert FKT-ordningen i senere tid (Hind m.fl. 2010, Hansen m.fl. 2012 b, Hansen m.fl. 2013 a, b).

Rovviltnemnda i region 6 har via fylkesmennene, brukt betydelige midler til forebyggende tiltak mot rovviltskader over mange år. Nemnda får søknader som langt overskrider tildelte midler fra Miljødirektoratet og er dermed nødt til å gjøre en sterk prioritering før tildeling. For å utnytte ressursene best mulig prioriteres derfor de tiltak som har best forventet tapsreducerende eller konfliktdependende effekt. Rovviltnemnda i region 6 ønsker nå en ny evaluering av tiltakene og Fylkesmannen i Nord-Trøndelag har gitt Bioforsk Nord Tjøtta oppdraget med å evaluere prioriterte tiltak i region 6 og i tillegg komme med anbefaling om framtidige prioriteringer.

Målsetting

- Evaluere effekten av tiltak finansiert av Fylkesmennene i Nord-Trøndelag, Sør-Trøndelag og Møre og Romsdal fylker - forvaltningsregion 6.
- Gi et bedre grunnlag for håndtering av virkemiddelordningen og den framtidige satsing på tapsforebyggende og konfliktdependende tiltak i beitenæringa.

Avgrensninger

- Etter ønske fra Fylkesmannen har vi ikke evaluert tiltakene rovviltavvisende gjerder, radiobjeller og omstilling til annen næring, da disse tiltakene har blitt evaluert tidligere (Hind 2010, Haugset m.fl. 2011, Aanensen m.fl. 2011).
- Variasjoner i mengden data mottatt fra Fylkesmennene i rovviltregion 6, har medført at evalueringen av tiltak er geografisk avgrenset til hovedsakelig Nord-Trøndelag og til dels Sør-Trøndelag.
- Innsamling og statistisk analyse av tapstall for beregning av tiltakenes effekt ligger utenfor vår oppgave.

1.7 Ny forskrift om tilskudd til forebyggende tiltak

Forskrift om tilskudd til forebyggende tiltak mot rovviltskader og konfliktdependende tiltak, ble fastsatt av Direktoratet for naturforvaltning 1. januar 2013 ([http:4](http://4)). Her understrekes det bl.a. at tiltak som omfatter utvidet tilsynsaktivitet alene ikke skal gis økonomisk støtte. Direktoratet foreslår videre å fastsette nasjonale satser for tidlig sankning og omstillingstiltak i egen forskrift. Dette er positivt, da vi vet at fastsetting og samkjøring av tilskuddssatsene er etterlyst av flere fylkesmenn.

Ved rovviltnemndenes behandling av søknader skal det i framtida legges særlig vekt på tiltak som er angitt i den nye forskriften. Dette er i hovedsak tiltak som fysisk skiller rovvilt og bufe og utvidet tilsyn (kun) i kombinasjon med andre tiltak. Den nye forskriften skal være hovedgrunnlaget for rovviltnemndas prioritering av forebyggende tiltak i framtida. Våre anbefalinger er i samsvar med føringene i den nye forskriften.

2. Materiale og metoder

2.1 Dokumentinnsamling for perioden 2008-2012

- Tiltakshavernes søknader og rapporteringer til Fylkesmannen om erfaringer og effekt av gjennomførte tiltak.
- Fylkesmennenes årlige rapporteringer til DN om fordeling av FKT-midler til ulike tiltak.
- Antall sau og lam omsøkt og erstattet som drept av fredet rovvilt (www.rovbase.no).
- Utvikling i rovviltbestandene i region 6 (www.rovdata.no; www.rovbase.no).

Det er gjort en gjennomgang av saksdokumenter fra rovviltregion 6 i perioden 2008 - 2012. Disse dokumentene avdekker langt på vei hva slags tiltak næringa ønsker å iverksette, hva som har blitt prioritert av Fylkesmannen og Rovviltnemnda og brukernes oppfatninger av effekten av tiltakene.

Prioriterte tiltak er sett i sammenheng med taps- og rovviltsituasjonen i prioriterte områder. Kunnskap om rovviltbestanden, samt artenes jakttegnerskaper, kan være avgjørende for prioritering av forebyggende tiltak.

Vår evaluering baserer seg også på resultater/konklusjoner fra tidligere publiserte studier og litteratursammenstillinger om forebyggende tiltak i Norge (Direktoratet for naturforvaltning 1996, Linnell m.fl. 1996, 1999, 2012, Mysterud m.fl. 1996, Smith m.fl. 2000 a, b, Bjørn m.fl. 2002, Hind m.fl. 2010, Hansen m.fl. 2012 b, 2013 a, b).

2.2 Analyse

Det er gjort en beskrivende dataanalyse med utgangspunkt i følgende fokusområder:

- Ut fra faglig og erfaringsbasert kunnskap, beskrive den tapsforebyggende effekten av tiltakene.
- Beskrive utfordringer og konsekvenser for sauene i regionen ved gjennomføring av ulike tiltak.
- Hvilke tapsforebyggende og konfliktdempende tiltak bør satses videre på?

3. Fylkesmannens virkemiddelbruk og prioriteringer

3.1 Fylkesmannen i Nord-Trøndelag

Ut fra Fylkesmannens årlige rapporteringer til DN har vi satt opp en tabell med oversikt over støtten som er gitt til prioriterte tiltak i 2008, 2009, 2011 og 2012 (tabell 5). I løpet av de fire årene vi har fått tilsendt rapport for, er rovdysikre gjerder det tiltaket som har fått høyest samlet finansiering. Også driftsomstilling har periodevis vært høyt prioritert økonomisk sett, men begge disse tiltakene er kostbare og har gått til et meget begrenset antall brukere. Det er også gjennom hele perioden bevilget store summer totalt på tiltakene forsinket slipp/tidlig nedsanking og gjeting/utvidet tilsyn. Disse tiltakene er rimeligere og er således fordelt over langt flere brukere.

Tabell 5: Samlet oversikt over økonomisk prioritering av tiltak hos Fylkesmannen i Nord-Trøndelag med antall søknader i parentes (kilde: Fylkesmannens årlige rapport til DN)

	2008 (+antall)	2009 (+antall)	2011 (+antall)	2012 (+antall)	Sum (+antall)
Rovdysikre gjerder	6 106 620 (16)	572 099 (10)	993 810 (14)	1 053 299 (16)	8 725 828 (56)
Omstilling		4 562 500 (2)	954 845 (2)	875 000 (1)	6 392 345 (5)
Forsinket slipp/tidlig nedsanking	1 089 895 (25)	1 597 552 (50)	1 857 225 (66)	1 894 920 (77)	5 439 592 (218)
Gjeting/utvidet tilsyn	304 432 (11)	883 125 (28)	1 008 780 (42)	1 319 000 (47)	3 515 337 (128)
Div*			361 954 (7)	1 547 116 (16)	1 909 070 (23)
Lokale FoU'er*			483 047 (2)	1 024 100 (5)	1 507 147 (7)
Tekniske tiltak	122 344 (3)	570 450 (4)	673 630 (2)	60 000 (1)	1 426 424 (10)
Andre tiltak	1 314 833 (19)	947 379 (25)		97 000 (4)	1 044 379 (48)
Godtgjørelse skadefellinger*			528 081 (12)	450 346 (8)	978 427 (20)
Beiteprosjekt			730 040 (3)		730 040 (3)
Gjeterhund/vokterhund	107 350 (1)	121 450 (2)	109 083 (1)	109 083 (1)	446 966 (5)
Flytting til annet beite		350 000 (1)			350 000 (1)
Kompetansebygging kommuner*			100 000 (4)	81 394 (3)	181 394 (7)
Hjemmebeite				110 181 (2)	110 181 (2)
Sum	9 045 474 (75)	9 604 555 (122)	7 800 495 (155)	8 621 439 (181)	

*Konfliktdependente tiltak.

For mer beskrivelse av tiltakene, se Vedlegg 1.

3.2 Fylkesmannen i Sør-Trøndelag

Ut fra Fylkesmannens årlige rapporteringer til DN har vi satt opp en tabell med oversikt over støtten som er gitt til prioriterte tiltak fra 2008 - 2012 (tabell 6). I løpet av evalueringsperioden har de tekniske tiltakene gaupeklaver og radiobjeller fått høyest samlet prioritering. Av enkelttiltak har tidlig nedsanking, samt utvidet og ekstraordinært tilsyn blitt lagt stor vekt på.

Tabell 6: Samlet oversikt over økonomisk prioritering av tiltak hos Fylkesmannen i Sør-Trøndelag med antall søknader i parentes (kilde: Fylkesmannens årlige rapport til DN)

	2008 (+antall)	2009 (+antall)	2010 (+antall)	2011 (+antall)	2012 (+antall)	Sum (+antall)
Tekniske tiltak	60 572 (3)	395 731 (3)	687 000 (8)	552 785 (9)	859 500 (5)	2 555 588 (28)
Utvidet/ekstraordinært tilsyn	285 000 (22)	485 050 (12)	498 375 (11)	315 000 (15)	358 272 (15)	1 941 697 (75)
Tidlig nedsanking	337 040 (41)	521 290 (61)	332 962 (36)	450 785 (51)	163 000 (16)	1 805 077 (205)
Organisasjoner: NJFF - sporing/kurs*		130 000 (2)	180 000 (3)		407 000 (6)	717 000 (11)
Forsinket slipp på beite	48 560 (3)	184 515 (11)	114 135 (5)	195 967 (7)	80 350 (5)	623 527 (31)
FM prosjekt effektiv felling*		250 831	300 000	4 921		555 752
Godtgjørelse, fellingslag*				253 253	181 879 (3)	435 132 (3)
Beredskapsareal	241 000 (9)	23 000 (1)	95 000 (3)	28 800 (2)		387 800 (15)
Annet*				280 150		280 150
Gaupeklaver		77 000 (3)	75 000 (2)	36 145 (2)	25 000 (1)	213 145 (8)
Organisasjoner*	191 000					191 000
Fylkesmannen*	164 666					164 666
Gjeterhund/vokterdyr				130 000 (2)		130 000 (2)
Kommuner*	79 560	23 000 (1)	7 000 (1)			109 560 (2)
Flytting til annet beite		25 000 (1)	84 000 (2)			109 000 (3)
Tiltak skoler*					83 000 (2)	83 000 (2)
FM, møter*		26 850	4 870 (1)		51 260 (4)	82 980 (5)
Kurs sporhund bjørn	50 000 (1)					50 000 (1)
Inter- og kommunale fellingslag, lønn m.m.					40 816 (2)	40 816 (2)
Elektriske gjerdar	0					0
Sum	1 457 398 (79)	2 142 267 (95)	2 375 342 (72)	2 247 806 (88)	2 250 077 (59)	

*Konfliktdependende tiltak.

For mer beskrivelse av tiltakene, se Vedlegg 1.

3.3 Møte med rovviltregion 6

I møte med rovviltregion 6 (20.06.2013) stilte representanter fra Fylkesmannen i Nord-Trøndelag og Sør-Trøndelag. Det kom fram at det er svært stor variasjon i de tre fylkene i rovviltregionen, både når det gjelder rovvilt og tap av beitedyr. Nord-Trøndelag er det fylket som opplever størst utfordringer med tap av sau på beite til fredet rovvilt. Det medfører at fylket også er høyest økonomisk prioritert med rundt 8-9 millioner kroner i tildeling hvert år. Til sammenligning har Sør-Trøndelag også noen utfordringer, men det mer begrensede omfanget gjenspeiles i de økonomiske tildelingene på rundt 2 millioner kroner per år.

4. Evaluering

4.1 Tiltak i saueneæringa

Å evaluere effektiviteten av forebyggende tiltak mot tap av sau til rovvilt, er svært kompleks. Tiltakene vurderes etter effekt på tapstall, gjennomførbarhet og konfliktdemping.

Man må ta høyde for saueneæringas sterke identitetsbærende effekt som gjør at driftsform og sauerase er svært viktig for den enkelte bonde. Dette medfører sterke meninger om ulike tiltak som kan medføre endringer i driftsform og driftstradisjoner.

I første halvdel av 1800-tallet var det betydelige bestander av våre store rovviltarter i Norge (for eksempel over 3000 brunbjørn) og bøndene hadde kunnskap om og spillerom til å beskytte besetningene sine i best mulig grad mot skadegjørere, selv om de nok måtte leve med store tap av beitedyr. I 1845 ble det i forbindelse med den nye jaktloven innført skuddpremie på rovvilt. Høye utbetalinger bidro raskt til en dramatisk nedgang i rovviltbestandene. Ulv og bjørn ble derfor totalfredet i Norge tidlig på 1970-tallet. For gaupe ble ordningen med helårsjakt og statlig skuddpremie avviklet i 1980 (kvotejakt innført i 1994), mens jerv ble totalfredet i 1982.

Bruk av utmarka som beiteressurs har alltid vært en viktig del av saueholdet. Beitebruken ble tilpasset den nye «rovviltfrie» situasjonen som oppstod gjennom store deler av 1900-tallet. Det ble mindre fokus på at sauene skulle ha sterkt flokkinstinkt, og man alet fram tyngre raser som ga mer kjøtt. Etter hvert som velferdssamfunnet utviklet seg, opphørte også gjeting i den form man kjenner den fra gammelt av. Alt i alt medførte denne utviklingen i saueholdet et problem når man innførte vern av de store rovviltartene i Norge. Med vernevedtaket mistet bøndene muligheten til å forvalte situasjonen selv. I dag er politiske myndigheter og forvaltningen bundet opp av internasjonale konvensjoner og nasjonal lovgivning, og næringa sitter igjen med en følelse av å bli overkjørt.

Regjeringen fokuserer i dag på en geografisk differensiert forvaltning med adskilte prioriteringsområder for rovvilt og beitenæring. I prioriteringsområdene for beitenæring skal utmarksbeitet vektlegges, og tiltak mot rovvilt må tilpasses denne driftstradisjonen. I prioriteringsområdene for rovvilt kan også utmarksbeitet være en viktig del av næringa i den grad det er gjennomførbart. I enkelte av disse områdene er imidlertid rovviltspresset for stort til at det er ansett som forsvarlig å slippe sau i utmarka. I disse tilfellene må mer drastiske tiltak som vil gå på bekostning av driftstradisjonene iverksettes.

I tilknytning til slike, mer omfattende tiltak, har MD fastsatt standarder som en forutsetning for tildeling av økonomisk støtte. Dette gjelder tiltakene beredskapsarealer, oppføring og vedlikehold av rovdryavvisende elektriske gjerder, bruk av vokterhunder og tidlig nedsanking (www.viltskadesenter.no og www.rovviltportalen.no). Standarden for rovviltavvisende gjerder er hjemlet i egen forskrift ([http:5](http://5)).

4.2 Evaluering av tiltak

Vår evaluering omfatter ikke tiltakene rovviltavvisende gjerder, radiobjeller og omstilling til annen næring, siden disse har blitt evaluert tidligere. Gjenstående tiltak som fylkesmennene gjennom perioden 2008-2012 har bevilget FKT-midler til, vil bli beskrevet og evaluert:

- Utvidet tilsyn
- Tidlig sanking
- Forsinket slipp
- Flytting til annet beite
- Gaupeklaver
- Vokterhund
- Uttak av rovvilt

4.2.1 Tidlig sankning

Tidlig sankning innebærer at sauene blir sanket tidligere enn vanlig for å forebygge forventet tap til rovvilt, spesielt jerv og bjørn, om høsten. Sauene går på inngjerdet beredskapsareal (se standard for beredskapsarealer, www.viltskadesenter.no), hjemmebeite eller annet inngjerdet beite resten av beitesesongen.

Tidlig sankning kan være enten akutt eller planlagt. Akutt tidlig nedsanking benyttes som tiltak dersom en uforutsigbar og alvorlig skadesituasjon oppstår i beiteområdet. I områder med årlige, store tap til jerv på seinsommer og høst (eksempelvis fjellbeiter i Møre og Romsdal og Nordland) har tidlig nedsanking som fast ordning ført til betydelig reduksjon i tapene. Det er avgjørende for resultatet at alle besetninger innen samme beiteområde gjennomfører tiltaket og sanker samtidig. Det kan være behov for en koordinering av tiltak på tvers av beitelag-, kommune- og fylkesgrenser.

I henhold til forvaltningsplanen (<http://3>) gjelder følgende vilkår for igangsetting av tiltaket:

1. Tidlig sankning skal iverksettes for å stoppe pågående tap til jerv og bjørn.
2. Det er dyreeier i samråd med Fylkesmannen som bestemmer hvor og når sankning skal skje.
3. Når tidlig sankning er bestemt skal all sau i et område sankes.
4. Normal sankedato er 10. september. For å få tilskudd til tidlig nedsanking skal sankingen starte minimum ti dager før normal sankedato. Det gis ikke tilskudd til sau sanket senere enn ti dager før normal sankedato.

Det gis kompensasjon for fôrutgifter, leie av jord eller beite i forbindelse med tidlig sankning. Tilskuddet gis fram til normal sankedato og er fastsatt etter nasjonale satser av Miljødirektoratet (MD). Fylkesmannen kan inngå andre avtaler om kompensasjon dersom dette er hensiktsmessig. Mattilsynet kan fatte vedtak om tvungen nedsanking. Også nedsanking under disse forholdene gir rett på økonomisk støtte.

For ytterligere informasjon, se Standard for tidlig nedsanking, www.viltskadesenter.no.

Høstlam på innmarksbeite (foto: Eva N. Høberg)

Omfang og virkemiddelbruk

I Nord-Trøndelag har man i oversikten til DN ikke skilt mellom tiltakene tidlig sankning og forsinket slipp. Samlet årlig prioritering av de to tiltakene har vært på mellom kr 1,5-2 millioner. Disse midlene er fordelt på flere brukere enn noen andre tiltak gjennom perioden. Det laveste antallet var i 2008 med 25 brukere. Deretter har det vært en jevn økning fram til 2012 med 77 brukere. I

Fylkesmannens excel-ark med oversikt over søknader og tilsagn, kommer det fram at det i hele perioden har blitt lagt større vekt på tidlig sanking (mellom kr 0.5-1 mill.) enn forsinket slipp (kr 100-500 000,-) som enkelttiltak. En kombinasjon av tiltakene er imidlertid de fleste år høyere prioritert enn enkelttiltakene. I løpet av evalueringsperioden har det snudd fra en prioritering av akutt nedsanking i 2009 og 2010 (30 tilfeller av akutt nedsanking i 2009 og 25 i 2010, 13 planlagte i 2009 og 19 i 2010), til en prioritering av planlagt tidlig nedsanking i 2011 og 2012 (13 akutte i 2011 og 6 i 2012, 26 planlagte i 2011 og 33 planlagte).

Også i Sør-Trøndelag har tidlig nedsanking blitt fordelt på flere brukere enn noe annet tiltak i evalueringsperioden. Med unntak av en nedgang i 2012, har antall brukere vært mellom 36 og 61. Tiltaket har jevnt over også vært ett av tre tiltak med høyest økonomisk prioritering i evalueringsperioden i Sør-Trøndelag, med en topp i 2009 på i overkant av kr 500 000,-.

Brukernes evaluering

I brukernes rapporter til Fylkesmannen har de gitt en evaluering av sin erfaring med tiltaket. Vi har plukket ut noen illustrerende sitater:

- Skille rovvilt og beitedyr i tid og rom

«Erfaringsmessig har beiteområdet størst tap i den perioden sauene går i skoglandet mot dalen. Når været blir varmere og sauene trekker til fjells, så avtar tapene, mens de øker mot høsten igjen når sauene trekker ned i skoglandet.» (Namsskogan, 2009).

«Tidlig nedsanking har god effekt i og med at en får dyra på innmarksbeite på høsten. Av erfaring er det om høsten at en får mest rovdyr tap når det blir kortere og mørkere dager. Er da spesielt gaupe er ute og tar dyr.» (Leksvik, 2012).

- Tiltaket genererer andre driftsmessige utfordringer

«Det er en utfordring med nok godt beite hjemme og nok vinterfôr.» (Høylandet, 2011).

«Mener tiltaket har ført til tapsreduksjon i min besetning. Minus er at tilveksten på lam blir dårligere og medfører dermed ekstra arbeid og omkostning til oppfôring.» (Høylandet, 2011).

- Tid og arbeidskrevende tiltak

«Vi synes bruken av lettgjerdet har fungert bra i forhold til reduksjon av tap, men det er utfordrende og krever mye tid for å holde ved like, i likhet med alle typer gjerdet.» (Lierne, 2012).

- Problemoveføring mellom besetninger

«Ettersom det ble registrert bjørn i området fra midten av juli er jeg sikker på at tiltaket hadde skadeforebyggende effekt for vår del. Det er imidlertid grunn til å tro at bjørnen flyttet seg til nabobesetningen.» (Grong, 2012).

- Konflikt mellom besetninger

«Det er problemer med å gjennomføre tidlig nedsanking. Sauer fra annen besetning trekker opp i mitt beiteområde og blander seg med mine få som er igjen. Når mesteparten av mine sauer er nede fra fjellet en måned før normal sankedato, blir mye beiteland stående tomt og blir tatt over av den andre besetningen som ikke har beiterett i kommunen. Dette blir mer og mer en beitevane.» (Høylandet, 2011).

Vår vurdering

Tiltaket er spesielt aktuelt i jerve- og bjørnebelastede beiteområder. Tiltaket reduserer antall beitedager i utmarka på et kritisk tidspunkt og bidrar dermed til mindre sannsynlighet for tap av beitedyr i utmarka.

Tidlig sanking stiller høye krav til heimebeitene, både når det gjelder kvalitet og kvantitet, for å sikre tilstrekkelig kjøttfylde og slaktemodenhet om høsten (Eilertsen 2006). Også næringa vurderer tiltaket til å ha en god tapsforebyggende effekt, men peker på utfordringene med økt behov for godt innmarksbeite og eventuell tilleggsfôring, selv om tiltaket medfører rett til kompensasjon for dette. Mangel på egnede gårdsnære beiter/beredskapsarealer kan være en begrensning for omfanget av tiltaket.

Anbefaling:

Tidlig nedsanking som akutt tiltak benyttes allerede i et visst omfang og tiltaket bør fortsatt prioriteres høyt i rovviltregionen. Planlagt tidlig nedsanking bør i større grad kunne benyttes som tiltak i kronisk utsatte jerve- og bjørneområder i regionen, da tiltaket har god tapsforebyggende effekt i områder med kjent og gjentakende skadeutvikling fra år til år forårsaket av jerv og bjørn. Tidlig sanking bør koordineres med midler bevilget til opparbeidelse av beredskapsarealer.

4.2.2 Forsinket slipp

Ved forsinket slipp holdes saueflokken igjen lengre enn vanlig på inngjerdet innmarksbeite. Tiltaket er aktuelt i områder med store tap på forsommeren. I henhold til forvaltningsplanen ([http: 3](http://3)) gjelder følgende kriterier for tiltaket:

1. Normal slippdato er 25. mai. For å få tilskudd til forsinket slipp skal forsinkelsen være minimum ti dager etter normal slippdato.
2. Forsinket slipp skal gjennomføres på alle dyr i besetningen.

Sent slipp gir store og mer selvstendige lam i utmarka (foto: Inger Hansen)

Omfang og virkemiddelbruk

I Nord-Trøndelag har man i oversikten til DN ikke skilt mellom tiltakene tidlig sanking og forsinket slipp. Samlet årlig prioritering av de to tiltakene har vært på mellom kr 1,5-2 millioner. Disse midlene er fordelt på flere brukere enn noen andre tiltak gjennom perioden. Det laveste antallet var i 2008 med 25 brukere. Deretter har det vært en jevn økning fram til 2012 med 77 brukere. I Fylkesmannens excel-ark med oversikt over søknader og tilsagn, kommer det fram at det i hele perioden har blitt lagt større vekt på tidlig sanking (mellom kr 0.5-1 mill.) enn forsinket slipp (kr 100-500 000,-) som enkelttiltak. En kombinasjon av tiltakene er imidlertid de fleste år høyere prioritert enn enkelttiltakene.

I Sør-Trøndelag har forsinket slipp vært lavere prioritert enn tidlig nedsanking gjennom hele perioden. Antall som har fått finansiert tiltaket var på det høyeste i løpet av evalueringsperioden i 2009 med 11 brukere, og på det laveste i 2008 med tre brukere. Tilskuddsbeløpet var på det laveste i 2008 med i underkant av kr 50 000,- og på det høyeste i 2011 med i underkant av kr 200 000,-.

Brukernes evaluering

I brukernes rapporter til Fylkesmannen har de gitt en evaluering av sin erfaring med tiltaket. Vi har plukket ut noen illustrerende sitater:

- Større og mer robuste lam slippes på utmarksbeite

«Forsinket slipp medfører at lammene blir større og mer robuste med økt evne til å følge søya når de slippes i utmark. Dette vil øke sannsynlighet for mindre gaupeskadene, men er også et prioritert tiltak i forhold til potensielt tidligtap til bjørn.» (Grong, 2008).

- Skille rovvilt og beitedyr i tid og rom

«Kortere tidsrom hvor sau eksponeres overfor rovvilt i utmark har uten tvil positiv effekt, så selv om tapet ble stort må man gå ut fra at det ville blitt langt større uten dette prosjektet.» (Overhalla, 2011).

- Skille ut syke dyr før slipp

«Vi har muligheten til å overvåke lammens utvikling og tilvekst, slik at det er robuste og livskraftige dyr som slippes i utmarka. Videre har de da blitt fullverdige drøvtyggere og syke individ vil bli oppdaget før en slipper dem på utmarksbeitet.» (Namsskogan, 2011).

- Begrenset fôrproduksjon på innmarka

«En negativ konsekvens av forsinket slipp er at det går på bekostning av mengden slått en får lagt i silo da en del av gresset fra første slått må brukes til beite.» (Grong, 2010).

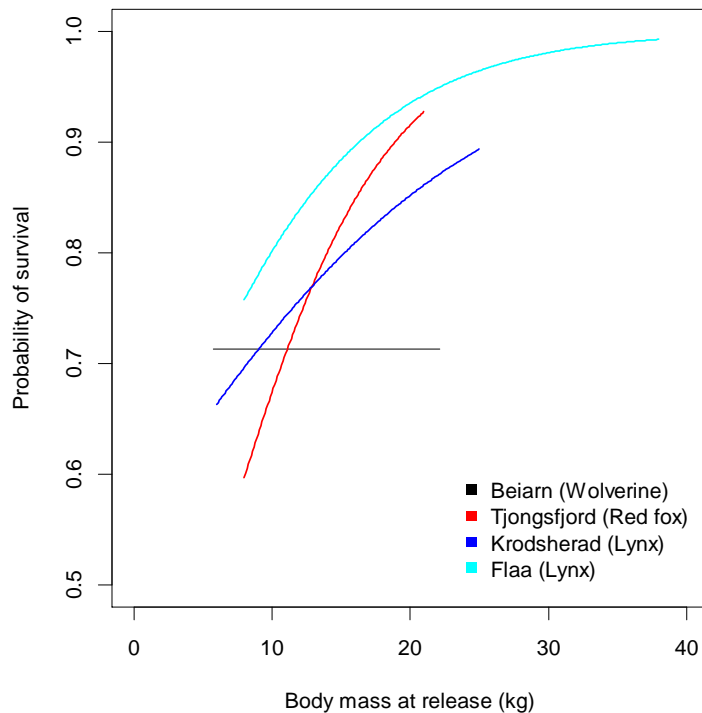
- Kostbart og arbeidskrevende tiltak

«Sent slipp fungerer mot tap av sau til rovdyr, men økonomisk sett så er vel kr 5,- pr sau pr dag lite kompensasjon når en tenker på alt ekstra arbeid og kostnader i forbindelse med forkjøp, vaksinerer mot snyltere og arbeid med oppsetting av gjerder og flytting av sau mellom gjerdene.» (Lierne, 2011).

Vår vurdering

Hensikten med forsinket slipp er, som ved tidlig nedsanking, redusert antall beitedager i utmarka på et kritisk tidspunkt og dermed bidra redusert tap av beitedyr.

En viktig effekt er at lammene blir større før de slippes, noe som hindrer at små lam blir lette byttedyr for rovvilt, spesielt til de mindre rovviltartene. Resultater fra tapsundersøkelser viser at i gaupeutsatte og rødrevutsatte områder øker sannsynligheten for overlevelse hos lam på beite med økende slippvekt. Dette gjelder imidlertid ikke i jervebelastede områder (Hansen og Rødven, in prep., figur 6). I tre besetninger fordelt på to gaupeutsatte beiteområder i Buskerud, var lam som overlevde beitesesongen hhv. 0,5 kg (Hansen 2009 b), 1,6 kg og 2,1 kg (Hansen m.fl. 2012 a) tyngre ved slipp enn lam som ble tapt på beite. Tilsvarende sammenheng er funnet også i områder med kongeørn (Hansen m.fl. 2014).

Figur 6. Sammenheng mellom slippvekt (kg) hos lam og sannsynlighet for overlevelse på beite i fire ulike beiteområder. Hovedpredator i området er indikert i parentes

Beitenæringa er nok klar over at kondisjon og størrelse på lamma er av stor betydning, men samtidig kan man innvende at både gaupe og kongeørn tar sau gjennom hele sommeren. Det er ikke dokumentert hvorvidt det vil predateres færre lam totalt sett dersom snittstørrelsen øker. Eksempelvis slapp to sauebrukere i en tapsundersøkelse i Flå i 2011 generelt meget store lam (20,1 kg). Likevel ble 87 % av de lammene som omkom på beite tatt av gaupe (Hansen m.fl. 2012 a). Effekten av økt slippvekt på tap til gaupe og muligens også kongeørn kan derfor være marginal.

Der det er mål om yngling av bjørn, eller hvor streifende bjørn ofte gjør stor skade, kan sent beiteslipp redusere tidlig tap av søyer mens lammene er små og fremdeles svært avhengige av mora. Å holde igjen lam lengre på innmarka vil medføre at man kan sikre seg at alle følger søya godt, samtidig som man har mulighet til å luke ut og eventuelt behandle svake lam og søyer før de slippes i utmarka. På denne måten vil tiltaket indirekte kunne redusere totaltapet.

Anbefaling:

Selv om effekten av økte slippvekter på tap til gaupe og kongeørn kan være marginal mener vi at tiltaket fortsatt bør prioriteres i besetninger med lave slippvekter og årlige høye tapstall for lam. Dette vil ha positiv effekt på totaltapet, men ikke nødvendigvis på tap til de store roviltartene. Den tapsforebyggende effekten av forsinket slipp overfor kongeørn og rødrev kan med fordel undersøkes nærmere.

Tilstrekkelig vårbeiteareal til å holde igjen dyra kan ofte være en utfordring.

På generelt grunnlag vil vi henvise til ny forskrift ([http:6](http://6)) om erstatning for tap og følgekostnader når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt, der det står at «lam bør være minst 14 dager gamle ved beiteslipp». Dette bør være en gylden regel i alle sauebesetninger.

4.2.3 Utvidet tilsynsaktivitet

Fylkesmennene i region 6 har i perioden 2008-2012 bevilget tilskudd til akutt ekstraordinært tilsyn og utvidet tilsyn i kombinasjon med andre tiltak. I forvaltningsplanen ([http: 3](http://3)) er denne utvidete tilsynsaktiviteten definert som:

1. **Akutt ekstraordinært tilsyn:** definert som tilsyn hvor en alvorlig skadesituasjon er konstateret eller der det forventes å oppstå. Tilsyn et skal settes inn på den tid på døgnet da en har erfaring med at de største tapene oppstår; kveld, natt og morgen. Akutt ekstraordinært tilsyn skal bidra til å skremme rovdyra bort fra skadeområdet.
2. **Utvidet tilsyn:** tilsyn utover normalt tilsyn, gjerne med innleid hjelp. Utvida tilsyn kan kun få tilskudd når det er kombinert med et annet, prioritert tiltak. Ulike former for tilsyn kan ha direkte virkning ved at rovviltet forstyrres, eller indirekte ved at uheldige forhold oppdages og tilpassede tiltak settes inn.

Utvidet tilsyn med bruk av vokterhund er mer effektiv enn uten hund (foto: Inger Hansen)

Omfang og virkemiddelbruk

I Nord-Trøndelag har tiltaket hatt en økende prioritering gjennom evalueringsperioden. I 2008 ble tiltaket tildelt i overkant av kr 300 000,-, mens det i 2012 ble utbetalt kr 1 319 000,- til tiltaket. Det har vært en tilsvarende økning i antall brukere som har fått tilskudd til å finansiere tiltaket, fra 11 i 2008 til 47 i 2012.

I Sør-Trøndelag har tiltaket hatt høy prioritet i hele evalueringsperioden, de årlige tilskuddene har vært på rundt kr 3-500 000,-. Dette er blant de tiltakene som har hatt høyest prioritering jevnt over perioden i fylket. Antallet som har fått finansiert dette tiltaket har vært relativt stabilt og har variert mellom 10-22 brukere.

Brukernes evaluering

I brukernes rapporter til Fylkesmannen har de gitt en evaluering av sin erfaring med tiltaket. Vi har plukket ut noen illustrerende sitater:

- Oppdage skadesituasjoner så tidlig som mulig - på rett sted til rett tid
«Utvidet ekstraordinært tilsyn viser seg spesielt effektiv med tanke på å oppdage skadesituasjoner og dokumentere dødsårsaker. Tilsynet ser ikke ut til å påvirke skadesituasjonen, men den økte menneskelige aktiviteten kan være med på å dempe rovdyrtrykket, samt gi mulighet for tidlig oppdagelse av eventuelle skadesituasjoner slik at andre eventuelle tiltak kan iverksettes.» (Grong, 2008).
- Bedre oversikt i beitet
«Det utvida tilsynet fant i 2010 flere kadaver som ble dokumentert som rovdyrskade. I tillegg ble det registrert et ryggvelt der sauen levde, ble snudd og dyret friskna til. Det ble også registrert en sau som var jaga ut i ei hengemyr og satt fast. Sauen ble taua inn på fastmark der han friskna til. Det forsterka tilsynet rapporterte til eierne om uro i beitet. Dette gjorde det mulig å sette inn eget tilsyn mer målretta i tid og område. Sambeitelaget er fornøyd med ordninga med forsterka tilsyn.» (Grong, 2010).
- Styrt beite
«Vi har prøvd å holde sauen mest mulig i høgjellet. Det har nok redusert tapa noe for bjørnedrap, men kanskje økt tapt for lam på forsommeren grunnet ørn.» (Namsskogan, 2010).
- Først og fremst en konfliktdempende effekt
«Sambeitelaget er fornøyd med ordninga med forsterka tilsyn. Ordninga har nok mer i seg av konfliktdempende karakter enn forebyggende. Ordninga virker psykisk positivt på eierne med at en vet at det er tilsynspersonell i området utover det en makter med eget tilsyn.» (Snåsa, 2010).
«Ingen direkte tapsreduserende virkning, men til UTROLIG stor hjelp når det pågår på det verste for å kunne trekke pusten selv.» (Snåsa, 2012).
- Et krevende tiltak - fysisk og psykisk
«Gjeterjobben har blitt oppfattet som svært krevende og det har vært innslag av traumatiske/skremmende stunder i fjellet.» (Namsskogan, 2009).

Vår vurdering:

I følge ny forskrift om tilskudd til forebyggende og konfliktdempende tiltak per 01.01.2013 (<http://www.regjeringen.no>: 4) skal ordinært tilsyn (minimum tilsyn én gang per uke) ikke gis FKT-midler, da det forutsettes at dyreeier selv organiserer dette tilsynet. Utvidet tilsynsaktivitet skal etter § 5b i forskriften heller ikke støttes økonomisk, men kan støttes i kombinasjon med andre tiltak som bruk av vokterhund, ved flytting/sanking/inngjerdning av dyr og som kortvarig, intensivt tilsyn i en akutt skadesituasjon (tidligere kalt akutt ekstraordinært tilsyn).

Tilsyn alene har liten dokumentert forebyggende effekt (Direktoratet for naturforvaltning 1996, Mysterud m.fl. 1996), men utvidet tilsyn har vist seg å ha god skadedokumenterende effekt (øker sannsynligheten for å finne kadaver og skadde dyr). Ekstra tilsyn kan dermed øke erstatningsutmålingen gjennom økt skadedokumentasjon og det kan bidra til søknad om/iverksetting av skadefellinger. Mange mener også at utvidet tilsyn til en viss grad kan bidra til å forstyrre/jage/presse rovvilt ut av beiteområdet, i alle fall for kortere tid. Denne effekten er imidlertid ikke dokumentert. Kunnskap om rovviltets atferd tilsier heller ikke at kortvarige forstyrrelser skal ha vedvarende effekt på arealbruk hos rovvilt i områder hvor de er etablerte (Sunde m.fl. 1998). Tilsyn alene har derfor mer konfliktdempende effekt enn skadeforebyggende effekt.

Erfaringene vi har gjort gjennom ulike prosjekter med vokterhunder på patrulje og bruk av kadaversøkende hunder, er at tilsyn med hund generelt og med løs hund spesielt, er langt mer

effektivt enn tilsyn uten hund (Hansen m.fl. 2009, Winje 2010 a). En hund vil kunne dekke et mye større areal enn en tilsynsperson, samtidig som de fleste hunder har evnen til å finne kadaver og skadde dyr. Effektiviteten til ulike kadaverhundekvipasjer har vært av varierende kvalitet, slik at det i framtida bør settes krav til godkjenningssprøve. Godkjent kadaversøkshund vil kunne være til god nytte både i ordinært og utvidet tilsyn (Smestad 2009, Winje 2010 b, Hansen 2011). Det finnes også flere eksempler på at funn av ferske kadaver ved bruk av kadaversøkende hunder har bidratt til å utløse skadefellingstillatelser, og på denne måten ha indirekte skadeforebyggende effekt. Ressurser til å holde slike kadaversøkskurs i enkelte regioner, samt kapasitet hos Norske Kadaverhunder (som innehar godkjenningssordningen), vil imidlertid være avgjørende for hvilke muligheter det enkelte beitelag har til å tilpasse seg et eventuelt godkjenningsskrav. Det bør i så fall være legitimt å bevilge FKT-midler til dette som et konfliktdempende tiltak. (For ytterligere informasjon om kadaversøkende hunder, se www.norskekadaverhunder.no)

I det store sauefylket Oppland (rovviltregion 3), har Fylkesmannen og kommunene har hatt en langsiktig satsing for å styrke organiseringen av beitetilsynet. Tanken er at tilsyn er viktig både med hensyn til dyrevelferd og tapsforebygging, og selv små endringer i prosentvis tapstall utgjør mange dyr totalt. Det bevilges årlig store FKT-midler til et godt organisert, utvidet tilsyn - i overkant av 1,6 millioner kroner hvert år de siste tre årene (Hansen m.fl. 2013 a). Disse summene inkluderer tilsynsmidler gitt som akutt tiltak og som mer permanente løsninger gjennom beitesesongen, utvida tilsyn både med og uten kadaversøkende hunder, kursing av ekvipasjer, innkjøp av GPS, utvikling av SMS-varsling, der Fylkesmannen/SNO sender ut varsel via SMS om rovviltskader i nye områder og om særskilte rovviltobservasjoner til kommuner og beitelag. Meldingene går så videre ut til beitelagsmedlemmer. Systemet med SMS-varsling er mye brukt og fungerer godt. De aller fleste beitelag leverer gode rapporter med dokumentasjon over tilsynsruter, timelister og observasjoner.

Anbefaling:

Utvidet tilsyn alene har usikker/liten tapsforebyggende effekt, men betydningen av tiltakets konfliktruserende og skadedokumenterende effekt må ikke undervurderes.

Vi anbefaler Fylkesmannen å skjerpe inn kravene ved bevilgning av midler til utvidet tilsyn ytterligere i henhold til forskrift om forebyggende tiltak mot rovviltskader, § 5b. Det anbefales i hovedsak å bruke midler til utvidet tilsyn i akutte skadesituasjoner. Ut over dette bør tilsynsmidler prioriteres til beitelag som kan vise til betydelig tapsomfang.

Vi anbefaler videre å kreve bruk av godkjent kadaversøkshund ved bevilgning av midler til utvidet tilsynsaktivitet. Dessuten må fargekoding av alle søyer (identisk merking for alle beitelag, figur 7), vaktlister samt dokumentasjon over tilsynsruter og timelister kreves ved tilskudd til alle former for utvidet tilsyn.

Elektronisk overvåking av beitedyr via GSM- eller satellittbaserte elektroniske bjeller på søyene skal ikke omhandles i denne rapporten, men vi ønsker å understreke at dette verktøyet bidrar til å målrette og effektivisere tilsynet. Spesielt i bjørneutsatt beiteområde kan det forsvares å bruke FKT-midler på elektronisk overvåking, såfremt disse sporingsenhetene også innehar en dødsvarslerfunksjon. Dette vil kunne bidra til å oppdage og dokumentere en skadesituasjon raskt.

Fargekoding på søyene som viser hvor mange lam de har, er et godt hjelpemiddel i tilsynet (foto: S.E. Bråten)

4.2.4 Flytting av sau

For å redusere tap av sau i direkte eller forventet skadesituasjon, kan flytting av sau til nytt beiteområde være et alternativ. Nye beiteområder kan være innmarksbeiter som ikke er i bruk, eventuelt inngjerda randsoner hvor dyra kan beite hele beitesesongen. Alle gjerder som settes opp bør i utgangspunktet være rovdyravvisende. I følge forvaltningsplanen ([http: 3](http://3)) er det flere momenter som må vurderes i forbindelse med tiltaket:

1. Avstand og transportbehov
2. Beitekvalitet på det alternative beitet
3. Tiltak for tilrettelegging av beiting
4. Arbeid med tilvenning til nytt beite
5. Mulighet for å utføre ordinært tilsyn
6. Flytting bør ideelt sett omfatte alle besetningene i beiteområdet

Ved kronisk skade over mer enn fem år med et omfang som normalt vil utløse tidlig sankning, skal kommunen/fylkesmannen i samråd med saueholdere innenfor et avgrenset beiteområde vurdere om det kan legges til rette for flytting av dyra. Dersom det oppstår skade i de nye beiteområdene, må det føles opp med tiltak mot rovdyrene.

Transport av sau (foto: Inger Hansen)

Omfang og virkemiddelbruk

I følge Fylkesmannen i Nord-Trøndelags rapport til DN, har det i løpet av evalueringsperioden kun blitt registrert flytting ved ett tilfelle i 2010. Det ble da utbetalt kr 350 000,- til tiltaket.

I følge rapportene for Sør-Trøndelag, ble det i 2009 finansiert flytting ved ett tilfelle til kr 25 000,-. I 2010 ble det finansiert to flyttinger til totalt kr 84 000,-.

Brukernes evaluering

I brukernes rapporter til Fylkesmannen har de gitt en evaluering av sin erfaring med tiltaket. Vi har plukket ut noen illustrerende sitater:

- Skille rovvilt og beitedyr

«Vi har halvert antallet voksne tatt av bjørn og ser samtidig at tap av voksne i nabobeitelaget ikke har gått ned i samme grad. Dette tolker vi dit at det ikke er vesentlig mindre bjørn i området, men at vi har lyktes med å holde sauene våre unna bjørnens «rute» gjennom dalen.» (Snåsa, 2008).

- Skadeforflytning mellom besetninger

«Vi har redusert tap av voksne sauer. Det vil si at våre slipper unna, mens det er andre sauer som må lide i stedet.» (Snåsa, 2008).

- Andre skadesituasjoner

«Vi har mista langt flere lam nå når vi flytter sauene lenger inn på fjellet, og det er vanskeligere å finne kadaver etter lamma og få disse dokumentert. Dette kan ha sin årsak i at det er andre skadevoldere inne på fjellet.» (Snåsa, 2008).

- Arbeidskrevende

«Det er en omfattende jobb å endre beitemønsteret til en hel flokk, og dette er ikke gjort på noen få sesonger.» (Snåsa, 2008).

Vår vurdering

Flytting av sau som forebyggende tiltak har god tapsreducerende effekt overfor alle rovviltarter, forutsatt at man har et beiteområde som er lite rovviltbelastet å flytte sauene til. Flytting av sau til nye og mindre rovvilttette beiteområder er praktisert bl.a. i Hedmark, Akershus, Buskerud, Telemark og Troms (Hansen m.fl. 2013 a). Tiltaket forutsetter imidlertid langsiktighet mht. leieavtaler og tilvenning av sauene til nytt beiteområde. Tiltaket må heller ikke medføre hardere beitetrykk i det nye området enn det som er faglig forsvarlig, og man må ta hensyn til forbudet mot flytting av dyr mellom smittevernsoner. Det er relativt store kostnader og merarbeid knyttet til transport av dyrene og intensivt tilsyn de første årene etter flytting.

Det er gode erfaringer fra Buskerud og Telemark med flytting av sau fra gaupeutsatt skogsbeite til fjellbeite (Hansen m.fl. 2012 b). Dette kan også ha en tapsforebyggende effekt overfor bjørn, som primært også er et skogsdyr. Tilgang på beiteareal i fjellet uten nevneverdige jerveproblemer kan imidlertid være en begrensende faktor for i hvilket omfang dette tiltaket kan benyttes i rovviltregion 6.

I denne (og andre) sammenheng(er) er det å slå sammen flere enkeltbesetninger i et større beitelag et tiltak som forenkler tilsynet og beitedrifta. Samarbeid om tilsyn, sanking, bygging og vedlikehold av sankekever, saltsteinsplasser etc. kan på sikt bli lettere etter en innkjøringsperiode. Felles beiteareal medfører mindre arbeid på hver enkelt enn om man er alene i et beiteområde. Dette kan også være en «gulrot» for eksisterende beitelag som har plass til mer sau. Beitebruk er vanskelig og arbeidskrevende å drive alene. Flere til å dele på arbeidet vil avlaste den enkelte og muliggjøre skiftordninger for bl.a. tilsyn. På denne måten kan man få lagt inn noen uker fri og likevel overholde plikten man har til å ha tilsyn med dyra. Ulempene ved tiltaket, som transportkostnader, lengre avstand for eier ved tilsyn og ekstrakostnader de første årene i forbindelse med tilvenning til det nye beiteområdet må kompenseres med FKT-midler (Hansen m.fl. 2013 a).

Anbefaling:

Flytting av sau til mindre rovdyrbelastede beiteområder anbefales i de aller mest tapsutsatte beiteområder innenfor forvaltningsområdene for bjørn, jerv og gaupe i regionen. Tiltaket har god og langsiktig effekt, så langt det finnes andre beiter med liten rovdyrbelastning tilgjengelig. Dette, samt økt kostnads- og arbeidsbelastning de første årene etter flytting, vil kunne være en begrensende faktor for omfanget av tiltaket i region 6.

4.2.5 Gaupeklaver

Gaupeklaver eller rovviltklaver, blir i enkelte områder ansett som et effektivt virkemiddel for å redusere tap av lam til gaupe. I Trøndelagsfylkene brukes lokalt utviklede metallklaver. Ved riktig bruk av klavene har man erfaring med at skadeomfanget reduseres vesentlig.

Omfang og virkemiddelbruk

Det er sagt at finansiering for gaupeklaver er lagt under posten for tekniske tiltak i Fylkesmennenes rapport til DN. I Nord-Trøndelag er det imidlertid ikke spesifisert videre. Ved nærmere ettersyn av enkelttiltak finansiert i evalueringsperioden, finner vi ett tilfelle i 2010 hvor det er blitt finansiert gaupeklaver i Nord-Trøndelag. Det ble da utbetalt kr 140 000,- til tiltaket.

I Sør-Trøndelag har det årlig blitt finansiert 1-3 gaupeklaveprosjekter siden 2009. Det har i evalueringsperioden vært en nedadgående kurve både i antall og bevilgningssum, fra tre tiltak til kr 77 000,- i 2009, til ett tiltak til kr 25 000,- i 2012.

Anbefalte typer av gaupeklaver til lam: Lunmo gaupeklave (t.v.) og Os kvikkelave med liten bjelle (t.h.) (foto: Thomas Carlsen)

Brukernes evaluering

Ingen av brukernes rapporter til Fylkesmannen har gitt en evaluering av deres erfaringer med bruk av gaupeklaver.

Vår vurdering:

Gaupeklaver har vært benyttet på lam som forebyggende tiltak siden starten på 1990-tallet. Mange fylker har vært involvert i slike prosjekt, men det er kun i Buskerud, Sør-Trøndelag og i Nord-Trøndelag bruken av gaupeklaver har blitt fulgt opp i mer enn to år. Carlsen (m.fl. 2006) viste i en evaluering basert på data fra ti fylker som til sammen har hatt over 29 000 lam med påmontert klave fordelt på seks ulike klavetyper (1992-2006) at de aller fleste forsøkene har ført til at lam med klaver har hatt signifikant lavere dødelighet sammenlignet med lam uten klaver, både i og mellom besetninger.

For at gaupeklaver skal fungere optimalt som forebyggende tiltak er det ulike kriterier som vi mener må være oppfylt:

- Valg av optimal klave. Ut fra erfaringer fra brukere og analyser fra datamaterialet er det Os bjølleklave og Lunmo metallklave som har fungert best, og har vært knyttet minst problemer til.
- Riktig påmontering av klaven er essensielt for å unngå lidelser for lammet. Lammene må være store nok ved påmontering.
- Tilsyn er viktig for å gjøre eventuelle justeringer av klaven i løpet av beitesesongen.
- Klaven viser seg å ha forebyggende effekt kun i de områder hvor gaupa er så godt som eneste skadevoldende rovvilt.

Anbefaling:

Gaupeklaver har dokumentert forebyggende effekt i beiteområder hvor gaupe er hovedutfordringen, og det kan derfor forsvares fortsatt å bevilge FKT-midler til dette tiltaket i slike områder. Av de ulike typene som finnes på markedet anbefaler vi Os bjølleklave og Lunmo metallklave, som er de klavetyperne som har fungert best og som det har vært knyttet minst problemer til.

4.2.6 Vokterhund

Vokterhunder som forebyggende tiltak mot rovviltskader er en effektiv metode i mange land.

En vanlig bruksmåte i utlandet er at hundene følger sauene på beite i lag med en gjeter, men hundene kan også jobbe alene med sau i utmarka eller alene innenfor inngjerdet område. Vokterhundprinsippet bygger på en sterk sosial binding mellom hund og sau. Ved å vokse opp i lag med sau fra seks ukers alder, vil hunden oppfatte sauene som sine flokkmedlemmer som den

forsvarer om nødvendig. Et effektivt predatorvern forutsetter at sauene går i flokk. Fordi de fleste sauene i Norge beiter spredt i utmarka, er de tradisjonelle vokterhundmetoder vanskelig å benytte under norske forhold. Dersom vokterhund skal brukes i Norge, må sauene gjetes eller holdes innenfor avgrenset område. Alternativt må nye bruksmåter tilpasset utmarksbasert beitedrift utvikles.

Utprøvinger med vokterhunder som forebyggende tiltak i Norge startet midt på 1990-tallet. Fire ulike bruksmåter er evaluert:

1. Vokterhund på inngjerdet beite
2. Vokterhund på patrulje sammen med tilsynsperson
3. Vokterhund i kombinasjon med gjeting
4. Vokterhund alene med sau i utmarka

Resultatene tilsier at kun metode 1: Vokterhunder på inngjerda beite og metode 2: Vokterhunder på patrulje, kan anbefales under norske forhold. Vokterhunder på inngjerdet beite anbefales i områder med svært høge rovdyr tap - der alternativene er enten å legge om eller å legge ned. Vokterhunder på patrulje kan benyttes i utmarksbeiter hvor rovdyrskadene ennå ikke overstiger 10-15 %.

For ytterligere informasjon, se Standard for bruk av vokterhunder i Norge, www.viltskadesenter.no (Hansen 2007).

Vokterhund på innmarksbeite (foto: Inger Hansen)

Omfang og virkemiddelbruk

I rovviltregion 6 er vokterhunder mest benyttet i Møre og Romsdal. Vi har imidlertid ikke videre oversikt over dette fylket siden vi mangler dokumenter derfra.

I Nord-Trøndelag har det blitt gitt i overkant av kr 100 000,- til ett vokterhundprosjekt hvert år gjennom evalueringsperioden.

Det er i følge rapportene til DN kun finansiert to tiltak med vokterhund i Sør-Trøndelag. Det var i 2011 til en samlet sum av kr 130 000,-.

Brukernes evaluering

I brukernes rapporter til Fylkesmannen har de gitt en evaluering av sin erfaring med tiltaket. Vi har plukket ut noen illustrerende sitater:

- Mer presist tilsyn

«Hunden var til god hjelp til å finne kadaver og avdekke skadesituasjon, slik at tilsynet kunne konsentreres i større grad i de deler av området det var mest behov for det til enhver tid.» (Lierne, 2008).

- Jager bort rovvilt

«I slutten av august hadde vi en direkte situasjon der en jerv kom løpende ikke så langt fra en saueflokk. Hunden fikk snudd jerven og jaget den 1 km innover fjellet. Det vil være interessant å fortsette bruk av GPS-peiler på hund for å undersøke nærmere hvordan hunden opptrer i slike situasjoner.» (Lierne, 2008).

- Direkte tapsforebyggende

«Faktum er at tapsprosenten har gått ned i alle sesongene med bruk av vokterhund. Samtidig ser det ikke ut til å være færre rovdyr i tilknytning til beiteområdet eller i de omliggende områder.» (Lierne, 2009).

- Lite virkning mot ørn

«Lammetapet var noe høyere i år sammenlignet med de tre foregående år. Kongeørna har nok bidratt i stor grad til dette tapet. Ørna er nok en av rovviltartene som vokterhunden vil ha minst effekt mot.» (Lierne, 2011).

Vår vurdering

Vokterhunder på inngjerda beite:

Vokterhunder på inngjerda beite har god tapsforebyggende effekt med reduksjon av tap til rovvilt opp mot 100 %. Bruksmåten er relativt lite arbeidskrevende fordi hundene vokter sauene alene innenfor gjerdet døgnet rundt. Vokterhunden vil her fungere som en forsterkning av gjerdet og vil kunne være et mer fleksibelt og rimeligere alternativ til rovviltavvisende gjerde. I ulve- og bjørneområder anbefales det at flere voksne hunder jobber i lag. Bruksmåten krever sterk sosialisering på sau hvis ikke beitet ligger inntil gården. Dersom beitene er store, skal de deles inn med lettgjerd. Gode resultater er oppnådd med vokterhund på inngjerda beite overfor gaupe, bl.a. i Buskerud (Hansen 2009).

Vokterhunder på patrulje:

Det er gode erfaringer med systematisk bruk av vokterhund på patrulje på åpent og oversiktlig fjellbeite i yngleområde for jerv i Rauma kommune (Ulvådalen og Vermedalen, to fellesbeiter med til sammen 3000 sauer). Tiltaket er benyttet siden sist på 1990-tallet og har redusert totaltapene med ca. 50 %, fra 12-13 % ned til 6-7 % (Rauma kommune 2001). Dette kan bøndene i dette området leve med, og tiltaket gjør at de kan benytte det gode fjellbeitet uten særlig avkortning av beitesesongen. Hundene er også godkjente som kadaversøkhunder. Erfaringene tilsier imidlertid at vokterhunder på patrulje i tett skogsterrang har liten tapsforebyggende effekt, sannsynligvis fordi områdene er lite oversiktlige (Hansen 2009). For ytterligere informasjon, se Tema-ark «Vokterhunder på patrulje», www.viltskadesenter.no.

Anbefaling

Vokterhunder på inngjerda beite er et effektivt tiltak som i større grad bør prøves i gaupe- og bjørneprioritert område i rovviltregion 6. Vokterhunder brukt på denne måten vil fungere som en forsterkning av gjerdet og vil kunne være et mer fleksibelt og rimeligere alternativ enn rovviltavvisende gjerde.

Fylkesmannen i Møre og Romsdal har vært initiativtaker til vokterhundprosjektene i Rauma og har med dette opparbeidet seg god erfaring med bruksmåten. Utvidet tilsyn i kombinasjon med bruk av vokterhund er tilskuddsberettiget og vi mener at bruksmåten med fordel kan prøves ut i flere beiteområder i regionen, fortrinnsvis i jerveutsatt beite over tregrensen.

4.2.7 Uttak av rovvilt

Bioforsk vil innledningsvis understreke at vi er en forskningsinstitusjon og at forvaltning av rovvilt ikke er vårt felt. Vi har heller ikke myndighet til å bestemme noe om forvaltningsstrategiene for rovvilt. Men vi kan på et faglig grunnlag si noe om effekten av uttak av rovvilt brukt som et forebyggende tiltak. I tillegg er det i prinsippet kun skadefelling vi skal uttale oss om i denne rapporten, siden det gis midler fra FKT-ordningen til godtgjøring av skadefellingslag. Vi vil også helt kort også gi noen kommentarer til kvotejakt og lisensfelling som bestandsregulerende tiltak.

Kvotejakt er ordinær jakt med hjemmel i viltlovens § 9. Av de store rovviltartene er det kun åpnet for kvotejakt på gaupe. Lisensfelling er en skademotivert felling av et bestemt antall individer av en viltart, med hjemmel i naturmangfoldloven § 18, punkt b. Lisensfelling er en fellingsform der det åpnes for bred medvirkning av lokale, lisensregistrerte jegere for bl.a. å sikre økt alminneliggjøring av rovviltartene. Kvotejakt på gaupe og lisensfelling av bjørn, jerv og ulv skal i hovedprinsippet være bestandsregulerende tiltak. Skadefelling er skademotivert felling av enkeltindivider for å stanse eller forhindre skader på bufe eller tamrein. Skadefelling skal utføres kun dersom det ikke finnes annen tilfredsstillende løsning, og ut fra prinsippet om geografisk differensiert forvaltning.

Skadefelling

Det er fra 2010 gitt betydelige midler til godtgjøring av skadefellingslag i region 6, jf. endring i rovviltforskriften om godtgjøring ved forsøk på skadefelling ([http:7](http://7)). I Fylkesmennenes årlige rapporter til DN kommer det fram at Nord-Trøndelag har brukt i overkant av kr 500 000,- til godtgjøring av skadefelling i 2011 og kr 450 000,- i 2012 (se Vedlegg 1). Sør-Trøndelag brukte kr 250 000,- i 2011 og kr 40 000,- i 2012.

Skadefelling av jerv, gaupe og bjørn

Kunnskapen om økologien bak rovdyrenes predasjon på sau har blitt mye større de siste tiårene. Et gjennomgående resultat fra studiene er at under norske forhold vil alle rovdyrindivider drepe sau på utmarksbeite. Det ser ikke ut til å være spesielle «problemindivider» (såkalte «skadedyr»), og i mange områder er sau ett av de viktigste byttedyrene til rovdyrene (Dahle m.fl. 1998, Odden m.fl. 2002, 2006, 2008, 2013). Effekten av skadefelling vil derfor i stor grad avhenge av hvor uttaket skjer i forhold til hovedutbredelsen av rovviltbestanden. Innafor områder (forvaltningssoner) med reproduserende bestander av jerv eller gaupe, ser vi at den lokalt forebyggende effekten av å skyte individer av disse to artene er kortvarig, da ledige revir svært raskt blir fylt opp av nye individer (Herfindal m.fl. 2005, Landa m.fl. 2002, van Dijk 2008, Aronsson 2009). Det samme er vist for bjørn (Sagør m.fl. 1997, Nerheim 2004). I utkanten av, eller utafør områder med sammenhengende bestander av rovdyr, vil den tapsreducerende effekten av et uttak være betydelig større. Uttaket av jerv, gaupe eller bjørn vil dermed redusere tapet av sau på en regional skala kun hvis den totale bestanden av rovdyrene i regionen går ned. Det er med andre ord størrelsen på de vedtatte regionale bestandsmålene som vil være bestemmende for nivået på tapene, gitt dagens system med frittgående sau.

Effektiv og selektiv skadefelling vil først og fremst være avhengig av hvor lenge rovdyrene oppholder seg i nærheten av kadaver. Odden (m.fl. 2010) har i fem ulike studieområder i Skandinavia analysert «byttehåndteringstid» og forflytninger for gauper og jerv i tilknytning til predasjon på sau og tamrein. Analysene viste at gaupa i snitt benyttet rundt to døgn før den forlot byttet for siste gang. Etter tre døgn var to av tre gauper ferdig med kadaveret. Jerven, derimot, hamstrer ofte store byttedyr. Det kan derfor ta mange dager eller uker mellom hver gang jerven besøker et kadaver. Kun ved halvparten av tilfellene kom jerven tilbake til kadaveret dagen etter, og de returnerte fra ett til 26 døgn i løpet av den påfølgende måneden. I mer enn en tredjedel av tilfellene ble kadaveret besøkt av flere andre jerver utover skadegjøreren, og allerede første dagen ble 17 % av alle kadavrene besøkt av mer enn én jerv. Uttak av spesifikke skadegjørere på eller i nærheten av kadaver, kan derfor være effektivt, selektivt og etisk forsvarlig utenfor områder med reproduserende bestander av rovdyr, så sant fellingsforsøket skjer raskt (innen 48 timer). I disse områdene er sjansen for å skyte hunngauper med avkom, eller en annen jerv enn den faktiske skadegjøreren minimal. Sjansen for at uttaket har lokal effekt vil også være relativt stor. Innenfor forvaltningssoner med reproduserende bestander av gaupe, vil risikoen for å felle hunngauper med avhengige unger være høy. I tilsvarende områder for jerv vil uttaket kunne være lite selektiv. For begge arter vil effekten av uttak være kortvarig i slike områder.

Når det gjelder uttak av bjørn i Norge tas de fleste som følge av skadefelling (ti bjørner i 2011 og ti i 2012). Lisensfelling utgjorde kun to bjørner hvert av disse årene.

Felling av bjørn på vårsnø

Uttak av potensielt skadegjørende bjørn på vårsnø har i flere år vært et omstridt tema. Fordi det er gitt svært få tillatelser til felling av bjørn om våren, er det også få erfaringer med effekten av tiltaket. I Nordland ble det felt en bjørn på vårsnø i Hattfjelldal i 2012. Tapstallene gikk likevel ikke nevneverdig ned. Denne bjørnen var en eldre «gjenganger» som hadde vært i området flere år på rad. Men det var også andre bjørner i samme område, og særlig unge hannbjørner beveger seg langt over kort tid på denne tiden av året. I Nordland er det ikke ennå noen stabil populasjon av brunbjørn. Dette medfører stor uforutsigbarhet (Skogstad, FMMA Nordland, pers. medd.). I en stabil bjørnebestand vil nye individer fort komme inn å fylle opp det ledige reviret (Sagør m.fl. 1997). Dette gjør også skadebildet komplisert, da nye individer kan være enda større skadegjørere.

Det er ikke gjort analyser på effekten av tiltaket, men det foreligger en del data som kan utnyttes til dette formålet (Wabakken, pers. medd.). Høgskolen i Hedmark har nå ansatt en post doc. hvor en av oppgavene trolig blir å se på effekten av uttak av bjørn på vårsnø.

Felling av ulv om våren

Felling av potensielle skadegjørere har lenge vært et krav fra fylkesmennene i ulveutsatte fylker. Erfaringene er at når det observeres rovdyr i beiteområdene i mai, blir situasjonen svært vanskelig seinere i beitesesongen (Harald Klæbo, FMMA Oppland til Nationen 09.05.14).

Et helt nytt vedtak fra Miljødirektoratet tilsier at fem ulver kan felles i løpet av mai 2014 (Nationen, 09.05.14). Den betingete fellingstillatelsen gjelder ut mai og er landsdekkende, bortsett fra i ulvesonen på Østlandet og deler av Stor-Elvdal, Rendalen og Engerdal. Vedtaket fra MD er en erkjennelse av at rovdyr i beiteområder er potensielle skadegjørere som, ifølge Rovviltforliket fra 2011, skal kunne felles. Vedtaket er begrunnet med at utvandrende ulver i prioriterte beiteområder kan forårsake store skader, som i Oppland (2012 og 2013) og i Sør-Trøndelag (2013). Det er ikke hensiktsmessig eller praktisk mulig å gjennomføre andre forebyggende tiltak enn felling. Det henvises også til KMD som vil ha en sterkere praktisering av soneringsprinsippet med lav terskel for uttak av rovdyr i prioriterte beiteområder. I en foreløpig statusrapport opplyser Rovdata at det er minst 65-73 ulver i Norge, hvorav 33-37 ulver er «helnorske». Bestandsmålet på tre ynglinger innenfor ulvesonen ble nådd for fjerde år på rad i 2013. I tillegg er det påvist 5-8 ulver utenfor forvaltningsområdet. MD finner derfor at uttaket ikke truer bestandens overlevelse i Norge.

Anbefaling

Uttak av spesifikke skadegjørere av jerv og gaupe på eller i nærheten av drepte sau, kan være effektivt, selektivt og etisk forsvarlig utenfor områder med reproduserende bestander av rovdyrarten, så sant fellingsforsøket skjer raskt innen to døgn etter sauene er drept. I disse områdene vil uttaket kunne ha en lokal, positiv effekt på tapene. Innenfor forvaltningssoner med reproduserende bestander av gaupe og jerv, og sannsynligvis også bjørn, vil effekten av uttak være kortvarig, og det vil være størrelsen på de vedtatte regionale bestandsmålene som vil være bestemmende for nivået på tapene.

Uttak av bjørn på vårsnø er etter vår vurdering et konfliktdempende tiltak som ikke vil gå på bekostning av bestandsmålet, men tiltaket har usikker forebyggende effekt. Hannbjørner streifer over store områder, og det enkelte individ er ikke nødvendigvis skadegjører i det samme området året etter. Den tapsforebyggende effekten av uttak av bjørn på vårsnø bør utredes.

Vedtaket om uttak av ulv om våren vil også gjelde streifulv i rovviltregion 6, og kan dermed bidra til å redusere skadeomfanget på sau forårsaket av ulv i regionen. Dette er mindre kontroversielt enn uttak av bjørn på vårsnø, siden bestandsmålet er nådd. For øvrig er vi av den oppfatning at tilsvarende argumenter som er gitt for uttak av bjørn på vårsnø (over), bør også at den forebyggende effekten av uttak av slike potensielle skadegjørere om våren utredes.

Kvotejakt på gaupe og lisensfelling av jerv og bjørn

Den årlige kvotejakta på gaupe har i mange miljøer blitt svært populær og regulerer bestanden av gaupe effektivt.

I følge rovviltforliket (<http:2>) er det fortsatt en målsetting om at lisensfelling skal være hovedvirkemiddelet også i bestandsreguleringen av jerv, slik at ekstraordinære uttak av ynglelokaliteter eller felling fra helikopter over tid kan reduseres til et minimum. Jervejakta vil først og fremst være et virkemiddel for å regulere bestanden på bestandsmålet, og for å effektivisere rovviltsonene. Vi konstaterer at dette tiltaket ikke fungerer tilfredsstillende i mange områder fordi man ikke klarer å ta ut jervekvoten. En rekke tiltak er foreslått for å bedre effektiviteten i lisensjakta, dette ble blant annet diskutert under jervejakkurs i Oppland, Hedmark og Sør-Trøndelag i januar 2013 i regi av FKT-prosjektet, NJFF og SNO. Tiltak som er nevnt er kursing av jegere, utvidet jaktstart, bruk av hund, kunstig lys på jerveåter, «GSM-alarmer» på jervebåser, og tillatelse til utkjøring av åter med snøskuter. De ulike praktiske og etiske sidene av disse forslagene bør evalueres og utprøves.

I Nord-Trøndelag ble det i 2012 og 2013 påvist hhv. 30 og 32 forskjellige individer av bjørn ved hjelp av DNA-analyser (Aarnes m.fl. 2014), hvorav hhv. 37 % og 38 % binner. I Sør-Trøndelag var tallene i 2012 og 2013 hhv. 5 og 3, hvorav ingen binner. Ingen bjørner ble dokumentert ved hjelp av DNA i Møre og Romsdal disse to siste årene. Kjønnfordelingen av bjørn i Norge er ennå svært skjev. I Nord-Trøndelag lå forholdet i 2012 og 2013 på 1 (binner): 1,7 (hanner) (Aarnes m.fl. 2014). I følge rovviltforliket skal ikke antallet hannbjørner overstige 1,5 ganger antallet binner. De unge hannene påvirker ikke reproduksjonen, men det er disse som tar hoveddelen av sauene.

I 2013 gav MD vedtak på lisensfelling av fire bjørner i region 6 (<http:8>), etter anbefaling fra Rovviltnemnda i regionen. Selv om bestandsmålet ikke er oppnådd verken nasjonalt eller innen regionene, var denne kvoten (18 bjørner på landsbasis) vurdert ikke å være til skade for bestandens overlevelse, ettersom kvoten var innrettet slik at felling i hovedsak omfattet hanner utenfor reproduksjonsområdene. For å øke forutsigbarheten i beitenæringa skal det, utenfor prioriterte yngleområder for bjørn, gis økt adgang til lisensfelling av hannbjørner slik at forekomsten av hannbjørner i prioriterte beiteområder reduseres. Dette er i tråd med rovviltforliket (<http:2>), som understreker at soneinndelingen må forvaltes tydelig.

Anbefaling

Kvotejakt og lisensfelling har en viktig funksjon som bestandsregulerende tiltak. Disse «jaktformene» åpner for medvirkning fra lokale jegere, bidrar til økt alminneliggjøring av

rovviltartene og har slik konfliktdempende effekt. Den årlige kvotejakta på gaupe har i mange miljø blitt svært populær og regulerer gaupebestanden på en effektiv måte.

Når det gjelder lisensfelling av jerv, må det gjøres en enda større innsats for å øke suksessraten. Dette er en utfordring man ser i mange deler av Norge. Ekstraordinære uttak av jerv fra helikopter eller i hi er svært kontroversielle (Krange m.fl. 2012). Vi mener at man på nasjonalt plan bør evaluere de ulike praktiske og etiske sidene av nye forslag for å bedre effektiviteten i lisensjakta på jerv.

MD har uttalt at lisensfelling av et tallfestet antall bjørn utenfor de prioriterte bjørneområdene ikke er til skade for bestandens overlevelse. Dette kan forsvares ut fra prinsippet om geografisk differensiert forvaltning, forutsatt at det ikke finnes andre tilfredsstillende løsninger/forebyggende tiltak. Vi har ingen faglige motforestillinger til dette.

5. Andre tiltak

5.1 Beredskapsareal og bruk av gårdsnære beiter

5.1.1 Beredskapsareal

Beredskapsarealer er beiter som husdyra kan flyttes til dersom det oppstår store skadesituasjoner i utmarka. Beredskapsarealet skal være inngjerdet med sauegjerde eller, ved stor fare for rovdyrangrep, med elektrisk rovdysavvisende gjerde eller vokterhund. Arealet skal ha tilstrekkelig fôrtilgang for beitedyrene. Ved dårlig fôrtilgang, flere dyr enn planlagt eller bruk av arealet i lengre tid enn planlagt, skal det foreligge plan for tilleggsfôring eller flytting av dyr. Det må være friskt drikkevann tilgjengelig gjennom hele beitesesongen og dyrene må ha tilgang til lé. Det skal være opplegg for parasittbehandling og dyrene skal ha jevnlig tilsyn, minimum en gang pr. uke.

I tillegg til kvalitet på jordsmonn og beiteverdi, bør mulighetene for beiteskjøtsel ved bruk av traktordrevet beitepusser, beiting av storfe eller muligheter for gjødsling av arealet vurderes. Dette for å sikre god dyrevelferd og tilstrekkelig fôrtilgang/beitekvalitet.

For ytterligere informasjon, se Standard for beredskapsarealer, www.viltskadesenter.no.

I følge Fylkesmannen i Nord-Trøndelag (I.Hafstad, pers. medd.) gis det sjelden tilsagn om midler til beredskapsareal uten at dette knyttes opp mot tidlig sanking. De aller fleste beredskapsarealene i Nord-Trøndelag krever i tillegg rovdysavvisende inngjerding. Dette er trolig årsaken til at tiltaket ikke er så mye brukt.

Anbefaling

Bruk av beredskapsareal er et tiltak som skiller beitedyr og rovdyr i tid og rom, og tiltaket har utvilsomt en meget god og varig effekt. Opparbeiding av beredskapsareal er en forutsetning for muligheten for akutt tidlig nedsanking, og vil i mange tilfeller også være en forutsetning for ytterligere bruk av tiltakene forsinket slipp og planlagt tidlig nedsanking. På generelt grunnlag anbefaler vi en sterkere satsing på beredskapsarealer i region 6, selv om tilgang på egnede arealer kan være en begrensende faktor for tiltakets omfang.

5.1.2 Gårdsnære beiter

Med gårdsnære beiter menes beiter i bygdenære områder som i utgangspunktet er lette å holde tilsyn med, og som er lite rovdysutsatte. Dette kan være ulike beitetyper som fulldyrka jord, overflatedyrka kulturbeite og/eller «inmarksbeite».

Etter klassifikasjonssystemet AR5 er «inmarksbeite» definert som «jordbruksareal som kan benyttes som beite, men som ikke høstes maskinelt. Minst 50 % av arealet skal være dekt av grasarter eller beitetålende urter. Videre skal arealet ha tydelig kulturpreg og være inngjerdet» (Bjørndal m.fl. 2006). Dette kan være arealer med god tilgang på vann og næring der busk- og tresjiktet tynnes og ryddes, og grasveksten fremmes ved tilstrekkelig beitetrykk. Egnede arealer for denne typen beite er nedlagte/brakklagte bruk, eldre slåtteenng/kulturbeite som er i ferd med å gro igjen, engskog (lågurt og høgstaude) og frisk blåbærskog med småbregner. Som for alle beitetyper vil kvaliteten av dette beitet være sterkt påvirket av arter og mengde av gras og urter. Generelt vil beitekvaliteten være god om våren og forsommeren dersom dyrene slippes ut tidlig og beitetrykket er tilstrekkelig. God nedbeiting om våren og forsommeren gir bedre beitekvalitet på ettersommeren

og høsten. Vanligvis vil imidlertid ikke denne beitetypen være egnet for dyr med et stort fôrbehov på denne tiden av året. På generelt grunnlag er vi positive til bruk av «innmarksbeite» ut fra kulturlandskaps- og turismehensyn. Denne beitetypen kan også inngå som en ekstra ressurs i form av vårbeite, og gir dermed muligheter for høyere produksjon av vinterfôr. Vi er imidlertid usikre på hvor mye denne typen arealer vil monne sett i forhold til det relativt store saueantallet i region 6, beitekvalitet og logistikk. Småflekker på noen få dekar eksempelvis mellom hus eller veier er urasjonelle å drifte og i praksis lite aktuelle.

I følge Fylkesmannen i Nord-Trøndelag (I. Hafstad, pers. medd.) er det størst potensiale for opparbeiding av gårdsnære beitearealer i Indre Namdal, men dette er også det området hvor bjørnefare er stor. Bruk av slike arealer krever rovviltaviserende gjerder eller vokterhunder som forsterkning av vanlig sauenetting (Hansen m.fl. 2013 b).

Beitepotensialet med hensyn til gårdsnære beiter i rovviltregion 6, dvs. hvor store arealer som finnes tilgjengelig, beitekvalitet og beregning av beitekapasitet (antall sau per arealenheter i x antall dager), ligger ikke innenfor vårt mandat å utrede. Potensialet bør kartlegges nærmere av fagfolk.

Anbefaling

En konsentrering av sau til mer gårdsnære beiter vil utvilsomt ha en god og langsiktig tapsreducerende effekt. Potensialet for bruk av gårdsnære beiter innenfor de rovviltprioriterte områdene i region 6 bør utredes nærmere. Slike arealer kan også nyttes som beredskapsarealer.

6. Konklusjon/prioritering

- Tidlig sankning er spesielt aktuelt i jerve- og bjørnebelastede beiteområder. Vi anbefaler at akutt tidlig sankning fortsatt får høy prioritering i rovviltregionen. Planlagt tidlig sankning bør i enda større grad kunne benyttes i kronisk utsatte jerve- og bjørneområder.
- Forsinket slipp bør prioriteres i besetninger med årlige høye tapstall for lam og særlig i områder som er utsatt for predasjon av rødrev og kongeørn. Dette vil ha positiv effekt på totaltapet, om ikke nødvendigvis på tapet til de store rovviltartene.
- Utvidet tilsynsaktivitet skal ikke støttes økonomisk uten at dette skjer i kombinasjon med andre tiltak. Vi anbefaler en innskjerping i kravene ved bevilgning av midler til utvidet tilsyn. Støtte bør hovedsakelig gis til intensivt tilsyn i akutte skadesituasjoner og til beitelag som kan vise til betydelig tapsomfang. Tilsyn med hund er langt mer effektivt enn tilsyn uten og bør derfor oppfordres til.
- Flytting av sau til mindre rovdyrbelastende beiter anbefales i de aller mest tapsutsatte beiteområder innenfor forvaltningsområdene for bjørn, jerv og gaupe i regionen. Tilgjengelige beiter, som samtidig har liten rovdyrbelastning, er en begrensende faktor for omfanget av tiltaket.
- Gaupeklaver anbefales kun i områder hvor gaupe er eneste skadegjørende rovvilt.
- Vokterhund på inngjerda beite er et effektivt tiltak som i større grad bør prøves i gaupe- og bjørneprioritert område. Vokterhund på patrulje har mindre tapsforebyggende effekt, men metoden kan anbefales i jerveutsatt beite over tregrensen.
- Skadefelling på jerv og gaupe må effektueres raskt dersom det skal ha noen hensikt.
- Innenfor forvaltningssonene med faste bestander av jerv og gaupe vil imidlertid skadeuttak ha kortvarig effekt på tapstallene, da nye individer vil ta deres plass, det samme gjelder for bjørn. Her er bestandsmålene bestemmende for tapsomfanget.
- Dårlig uttelling av lisensjakta på jerv er en utfordring i mange deler av Norge, og et nasjonalt prosjekt bør evaluere de ulike praktiske og etiske sidene av nye forslag for effektivisering av lisensjakta.
- Den tapsforebyggende effekten av å felle potensielle skadegjørere ved uttak av bjørn og ulv om våren bør utredes.
- Potensialet for bruk av gårdsnære beiter og ytterligere bruk av beredskapsarealer i regionen bør utredes.

7. Referanser

- Aanensen, L., Hansen, B., Aune, S., Bär, A., og Hansen, I. 2011. Kartlegging av beitekapasitet, dyrevelferd og kjøttproduksjon på inngjerda sauebeite - Rovdyrsikker inngjerding i Indre Namdal. Bioforsk Rapport 6(18), 1-66
- Aarnes, S.G., Tobiassen, C., Brøseth, H., Bakke, B.B., Hansen, B.K., Spachmo, B., Hagen, S.B. og Eiken, H.G. 2014. Populasjonsovervåking av brunbjørn. DNA-analyse av prøver innsamlet i Norge i 2013. Bioforsk Rapport 9(48), 1-50
- Aronsson, M. 2009. Territorial dynamics of female wolverines. Institution-en för ekologi, Grimsö, SLU. Examensarbete 2009(18)
- Arthur, S.M. og Prough, L.R. 2010. Predator-mediated indirect effects of Snowshoe hares on Dall's sheep in Alaska. *Journal of Wildlife Management*, 74(8), 1709-1721. doi: 10.2193/2009-322
- Björdal, I. og Bjørkelo, K. 2006. AR5 Klassifikasjonssystem. Klassifikasjon av arealressurser. Håndbok fra Skog og landskap 01/2006, 1-24
- Bjørn, R., Mogstad, D.K. og Jetne, E. 2002. Forebyggende tiltak mot rovviltskade på sau og rein. Evaluering av tiltak og verkemiddelbruk i fylka (1998-2001). *Planteforsk Grønn forskning* 40/2002, 1-179
- Carlsen, T.H., Hansen, I. og Bjørn, R. 2006. Evaluering av gaupeklaver på lam som forebyggende tiltak. Bioforsk Rapport 1(158), 1-28
- Dahle, B., Sørensen, O.J., Wedul, E.H., Swenson, J.E. og Sandegren, F. 1998. The diet of brown bears *Ursus arctos* in central Scandinavia: effect of access to free ranging domestic sheep *Ovis aries*. *Wildlife Biology* 4, 147-158
- Van Dijk, J. 2008. Wolverine foraging strategies in a multiple-use landscape. Thesis for the degree of philosophiae doctor. Norwegian University of Science and Technology, Faculty of Natural Sciences and Technology, Department of Biology, Trondheim. Doctoral theses 2008(3), 1-37
- Direktoratet for naturforvaltning. 1996. Forebyggende tiltak mot rovviltskader i landbruket, 1-60
- Eilertsen, S.M. 2006. Forebyggende tiltak mot rovviltskader. Utsatt slipp og tidlig sankning. Bioforsk Tema 1(10), 1-3
- Hansen, I. 2007. Standard. Forebyggende tiltak mot rovviltskade. Bruk av vokterhund. Norsk viltskadesenter, Bioforsk Nord Tjøtta. 14.05.07
- Hansen, I. 2009 a. Bruk av vokterhund i Ørpen, beitesesongene 2008 og 2009. Bioforsk Rapport 4(181), 1-29
- Hansen, I. 2009 b. Tapsårsaker hos lam på beite i Ørpen-Redalen, 2007 og 2008. Bioforsk Rapport 4 (19), 21 s.
- Hansen, I. 2011. Kadaversøkende hunder. Bioforsk Tema 6(7), 1-6
- Hansen, I., Bråten, S.E., Sjulstad, K., Odden, J. og Linnell, J. 2012 a. Arealbruk og tapsårsaker hos lam i Hallingdal. Årsrapport 2011. Bioforsk Rapport 7(18), 1-25
- Hansen, I. og Hind, L.J. 2009. Erfaringer med bruk av kadaversøkende hunder i Norge. Bioforsk Rapport 4(130), 1-16
- Hansen, I., Odden, J. og Linnell, J., 2012 b. Evaluering og prioritering av forebyggende tiltak i rovviltregion 2. Notat til FM Buskerud, 1-16

- Hansen, I., Odden, J., Linnell, J.D.C., Løken, Ø. og Todnem, J. 2013 b. Evaluering og prioritering av forebyggende tiltak mot gaupe i rovviltregion 3. Bioforsk Rapport 8(142), 1-26
- Hansen, I., Odden, J., Linnell, J.D.C., Todnem, J. og Løken, Ø. 2013 a. Evaluering og prioritering av forebyggende tiltak i rovviltregion 3. Bioforsk Rapport 8(45), 1-28
- Hansen I., Svavarsdóttir, S., Hansen, K.K., Mienna, M. og Sørby, J.G. 2014. Tapsårsaker hos lam på Dyrøya 2013. Bioforsk Rapport 9(31), 1-37
- Haugset, A.S., Nossun, G. og Kvam, T. 2011. Erfaringer med bruk av elektronisk overvåkingsutstyr på beitedyr - 2011. Trøndelag Forskning og Utvikling. Rapport 2012(2), 1- 83
- Herfindal, I., Linnell, J.D.C., Moa, P F., Odden, J., Austmo, L. B. og Andersen, R. 2005. Does recreational hunting of lynx reduce depredation losses of domestic sheep. *Journal of Wildlife Management* 69, 1034-1042
- Hind, L.J. 2010. Driftsomstilling i rovviltområder. Bioforsk Rapport 5(51)
- Hind, L.J., Hansen, I., og Sund, H. 2010. Evaluering av forebyggende og konfliktdempende tiltak i sauenæringa i Nordland. Bioforsk Rapport 5(176)
- Krange, O., Tangeland, T., Sandström, C. og Ericsson, G. 2012. Holdninger til store rovdyr i Norge og Sverige. En komparativ studie av holdninger til rovdyr og rovviltforvaltning. NINA Rapport 879, 68
- Landa, A., Gudvangen, K., Swenson, J.E. og Røskaft, E. 1999. Factors associated with wolverine *Gulo gulo* predation on domestic sheep. *Journal of Applied Ecology* 36, 963-973
- Landa, A., Tufto, J. og Andersen, R. 2002. Effekter av uttak av jerv og gaupe i reduserte tap av sau og tamrein i Troms. Konfliktdempende tiltak i rovviltforvaltningen (ed. S. Brainerd). NINA Fagrapport 66, 18-23
- Linnell, J.D.C., Odden, J. og Mertens, A. 2012. Mitigation methods for conflicts associated with carnivore depredation on livestock. *Carnivore ecology and conservation: a handbook of techniques* (eds L. Boitani & R.A. Powell). Oxford University Press, Oxford. 314-332
- Linnell, J.D.C., Odden, J., Smith, M.E., Aanes, R. og Swenson, J.E. 1999. Large carnivores that kill livestock: do "problem individuals" really exist? *Wildlife Society Bulletin* 27, 698-705
- Linnell, J.D.C., Smith, M.E., Odden, J., Kaczensky, P. og Swenson, J.E. 1996. Rovvilt og sauenæring i Norge. 5 Strategier for å redusere rovdyr - husdyr konflikter: en litteraturoversikt. Norsk institutt for naturforskning oppdragsmelding 444, 1-30
- May, R.F., Van Dijk, J.J., Wabakken, P., Swenson, J.E., Linnell, J.D.C., Zimmermann, B., Odden, J., Pedersen, H.C., Andersen, R. og Landa, A.M. 2008. Habitat differentiation within the large-carnivore community of Norway's multiple-use landscapes. *Journal of Applied Ecology* 45, 1382-1391
- Mysterud, A., Iversen, C. og Austrheim, G. 2007. Effects of density, season and weather on use of an altitudinal gradient by sheep. *Applied Animal Behaviour Science* 108, 104-113
- Mysterud, I., Swenson, J.E., Linnell, J.D.C., Gautestad, A.O., Mysterud, I., Odden, J., Smith, M.E., Aanes, A. og Kaczensky, P. 1996. Rovvilt og sauenæring in Norge 1. Kunnskapsoversikt og evaluering av forbyggende tiltak. Report, University of Oslo, 1-18
- Nerheim, E. 2004. Futility of shooting brown bears *Ursus arctos* to stop sheep loss in Norway is confirmed. MSc Thesis, Agricultural University of Norway, Ås
- Odden, J., Herfindal, I., Linnell, J.D.C. og Andersen, R. 2008. Vulnerability of domestic sheep to lynx depredation in relation to roe deer density. *Journal of Wildlife Management* 72, 276-282

- Odden, J., Linnell, J.D.C. og Andersen, R. 2006. Diet of Eurasian lynx, *Lynx lynx*, in the boreal forest of south-eastern Norway: the relative importance of livestock and hares at low roe deer density. *European Journal of Wildlife Research* 52, 237-244
- Odden, J., Linnell, J.D.C., Andersen, R., Moa, P.F., Herfindal, I. og Kvam, T. 2002. Lynx depredation on domestic sheep in Norway. *Journal of Wildlife Management* 66, 98-105
- Odden, J., Mattisson, J., Rauset, G.R., Linnell, J., Segerström, P. og Andrén, H. 2010. Er skadefelling av gaupe og jerv selektiv? NINA Rapport 601, 1-20
- Odden, J., Nilsen, E.B. og Linnell, J. 2013. Density of wild prey modulates lynx kill rates on free-ranging domestic sheep. *PlosOne*, 8(11), 1-8. e79261
- O'Gara, B.W. 1978. Sheep depredation by Golden eagles in Montana. 8th Vertebrate Pest Conference
- O'Gara, B.W. og Rightmire, W. 1987. Wolf, Golden Eagle, and Coyote problems in Montana. Third Eastern Wildlife Damage Control Conference
- Sagør, J.T., Swenson, J.E. og Røskaft, E. 1997. Compatibility of brown bear *Ursus arctos* and free-ranging sheep in Norway. *Biological Conservation* 81, 91-95
- Rauma kommune 2001. Forebyggende tiltak rovvilt i Rauma 2001. Tidlig sankning, vokterhund Ulvådalen, vokterhund Vermedalen, ekstra tilsyn Isfjorden
- Smestad, K. 2009. Rapport til Oppland Sau og Geit. Kurs i opplæring av hund og fører i søk etter kadaver av sau og lam, 1-7
- Smith, M.E., Linnell, J.D.C., Odden, J. og E., S.J. 2000 a. Methods for reducing livestock losses to predators. A: Livestock guardian animals. *Acta Agriculturae Scandinavica* 50, 279-290
- Smith, M.E., Linnell, J.D.C., Odden, J. og E., S.J. 2000 b. Methods for reducing livestock losses to predators. B: Aversive conditioning, deterrents and repellents. *Acta Agriculturae Scandinavica* 50, 304-315
- Sunde, P., Stener, S. og Kvam, T. 1998. Tolerance to humans of resting lynxes *Lynx lynx* in a hunted population. *Wildlife Biology* 4, 177-183
- Swenson, J.E, Støen, O.G., Zedrosser, A., Kindberg, J., Brunberg, S., Arnemo, J.M., og Sahlén, V. 2010. Bjørnens status och økologi i Scandinavia (Status and Ecology of the Bear in Scandinavia. In Norwegian). Rapport 2010-3 fra det skandinaviske bjørneprosjektet, 1-50
- Winje, E. 2010 a. Rapport. Kurs i kadaversøk med hund. Rapport til Fylkesmannen i Troms på vegne av Troms Sau og Geit og prosjektet "Leve i naturen", 1-6
- Winje, E. 2010 b. Rapport fra akutt kadaversøk i Gratangen/Skånland 27. august 2010. Rapport til Fylkesmannen i Troms på vegne av prosjektet "Leve i naturen", 1-6

Internettadresser:

http:1. Meld. St. 15 (2003-2004). Rovvilt i norsk natur.
<http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/dok/regpubl/stmeld/20032004/stmeld-nr-15-2003-2004.html?id=403693>

http:2. Rovviltforliket 2011 Representantforslag 163 S (2010-2011) fra stortingsrepresentantene Martin Kolberg, Ketil Solvik-Olsen, Erna Solberg, Dagfinn Høybråten, Trygve Slagsvold Vedum, Bård Vegar Solhjell og Trine Skei Grande. Dokument 8:163 S (2010-2011).
http://www.regjeringen.no/pages/36774334/rovvilt_dok8.pdf

http:3. Forvaltningsplan for rovvilt i region 6 - Møre og Romsdal, Sør-Trøndelag og Nord-Trøndelag. Fylkesmannen i Nord-Trøndelag, Rapport nr 2013-4. <http://www.fylkesmannen.no/Nord-Trondelag/Miljo-og-klima/Rovvilt/Rovviltnemda/Forvaltningsplan-for-rovvilt-/>

http:4. Forskrift om tilskudd til forebyggende tiltak mot rovviltskader og konfliktdependende tiltak. <https://soknadssenter.miljodirektoratet.no/Papirversjoner/Forskrift%20om%20FKT%20-%201%20januar%202013.pdf>

http:5. Forskrift om rovviltavvisende gjerde <http://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/2012-06-22-652>

http:6. Høringsforslag om erstatning for tap og følgekostnader når husdyr blir drept eller skadet av rovvilt. <http://www.miljodirektoratet.no/no/Horinger/Forskrift-om-erstatning-for-tap-og-folgekostnader-nar-husdyr-blir-drept-eller-skadet-av-rovvilt-20137753/>

http:7. Endring i rovviltforskriften - godtgjøring ved forsøk på skadefelling. <http://www.regjeringen.no/nb/dep/md/pressecenter/pressemeldinger/2011/godtgjoringsordning-ved-forsok-pa-skadef.html?id=657005>

http:8. Lisensfelling av brunbjørn 2013 - region 5, 6, 7 og 8. <http://www.fylkesmannen.no/Documents/Dokument%20FMTR/MIVA/Rovvilt/Lisensfellingskvoter/Lisensfelling%20av%20brunbj%C3%B8rn%202013%20%E2%80%93%20region%205,%206,%207%20og%208.pdf>

8. Vedlegg

Nr Emne

1 Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

Fordeling av FKT-midler i Nord-Trøndelag, 2009, 2011 og 2012

(Hentet fra Fylkesmannens rapporter til DN)

År	Tiltak	Antall	Sum utbetalt	Kommentarer fra Fylkesmannen
2008	Rovdyrsikre gjerder	16	6 106 620	Det er i 2008 prioritert arbeid med oppsetting av rovdysikre gjerder i henhold til gjeldende standard.
	Andre tiltak	19	1 314 833	
	Forsinket slipp/ tidlig nedsanking	25	1 089 895	
	Gjeting/utvidet tilsyn	11	304 432	
	Tekniske tiltak	3	122 344	
	Gjeterhund/ vokterhund	1	107 350	
	Sum FKT 2008	75	9 045 474	
2009	Omstilling	2	4 562 500	Det er i tillegg delfinansiert en tyngre omstilling av til sammen fem sauebrukere i Grong kommune.
	Forsinket slipp/ tidlig nedsanking	50	1 597 552	
	Andre tiltak	25	947 379	
	Gjeting/utvidet tilsyn	28	883 125	
	Rovdyrsikre gjerder	10	572 099	Tre søknader gjelder nye gjerder, mens resterende syv gjelder drift av eksisterende gjerder. To av de tre gjelder gårdsnære beredskapsarealer, mens den siste gjelder inngjerding av en teig.
	Andre tekniske tiltak	4	570 450	
	Flytting til annet beite	1	350 000	
	Gjeterhund/ vokterhund	2	121 450	
	Beredskapsarealer			
	Sum FKT 2009	122	9 604 555	
2011	Forsinket slipp/ tidlig nedsanking	66	1 857 225	
	Gjeting/utvidet tilsyn	42	1 008 780	
	Rovdyrsikre gjerder	14	993 810	To søknader gjelder oppsetting av nye gjerder, mens resterende 12 gjelder drift av eksisterende gjerder. På to av de eksisterende gjerdene er det gitt tilskudd til utbedringer med tanke på gjerdehøyde for å forsøke å forhindre at gaupe kommer innenfor.
	Omstilling	2	954 845	To omstillingssøknader i Snåsa kommune, hvorav kun en er fullfinansiert. Den andre er delfinansiert og vil fullfinansieres med midler fra ordningen med forebyggende tiltak i 2012.
	Beiteprosjekt	3	730 040	

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

	Bruk av tekniske tiltak	2	673 630	
	Vokterhund	1	109 083	
	Sum	130	6 327 413	
	Konfliktdemp. tiltak			
	Godtgjørelse skadefellinger	12	528 081	
	Lokale FOU'er	2	483 047	«Å leve med rovdyr» er et undervisningsopplegg med 7. klassinger utarbeidet av Lierne nasjonalparksenter. «Rovdyrskolen» er et tilbud til 5. klassinger utarbeidet av Namsskogan familiepark. Begge prosjektene har som målsetting å øke barnas interesse og kunnskap om rovdyr, og slik være et virkemiddel for å dempe eventuell rovdyrfrykt blant unge. FM gir tilskudd til dekning av transportkostnader tilknyttet prosjektene.
	Div.	7	361 954	Kartlegging av kongeørnbestanden i fylket, samt kvalitetssikring og innlegging av kongeørninformasjon i <i>Rovbase</i> .
	Kompetansebygging kommuner	4	100 000	
	Sum FKT 2011	155	7 800 495	
2012	Forsinket slipp/ tidlig nedsanking	77	1 894 920	
	Gjeting/utvidet tilsyn	47	1 319 000	
	Rovviltsikre gjerder	16	1 053 299	Det er gitt tilskudd til etablering av to nye rovdyrsikre gjerder i 2012, et i Snåsa og et i Lierne. Resterende søknader omhandler tilskudd til drift av eksisterende rovdyrsikre gjerder, og FM gir da et tilskudd på kr 4,- pr. gjerdemeter.
	Omstilling	1	875 000	Ferdigbehandlet en søknad som FM mottok i 2011. Vedkommende som har mottatt omstillingsmidler driver med sau i Namsskogan innenfor vedtatt yngleområde for bjørn og jerv. Søknaden er fullfinansiert med FKT-midler og brukeren har avsluttet saueholdet på gården.
	Hjemmebeite	2	110 181	
	Vokter-/gjeterhund	1	109 083	
	Annet	4	97 000	
	Tekniske tiltak	1	60 000	
	Sum	149	5 518 483	
	Konfliktdemp. tiltak			
	Div.	16	1 547 116	FM i NT har i 2012 brukt FKT-midler til kartlegging av kongeørnbestanden i fylket. Videre har FM finansiert oppstart av et prosjekt for mer effektiv jervejakt, som drives av NJFF avd. Nord-Trøndelag.
	Lokale FOU'er	5	1 024 100	FM i NT har gitt tilskudd til to lokale prosjekter. Undervisningsopplegget i Lierne nasjonalparksenter «Å leve med rovdyr» har mottatt tilskudd til blant annet transport av elever til og fra, samt

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				videreutvikling av undervisningsopplegget/-materialet. Rovdyrsenteret ved Namsskogan familiepark har også mottatt tilskudd til transport av elever til og fra, samt utvikling av nettsider i forbindelse med undervisningsopplegg. Begge prosjektene har som målsetting å øke barnas interesse og kunnskap om rovdyr, og slik være et virkemiddel for å dempe eventuell rovdyrfrykt blant unge. Rovdyrsenteret i Namsskogan ble for øvrig autorisert rovdyrsenter i 2012.
	Godtgjørelse skadefellinger	8	450 346	
	Kompetansebygging kommuner	3	81 394	
	Sum FKT 2012	181	8 621 439	

Fordeling av FKT-midler i Sør-Trøndelag, 2008-2012

(Hentet fra Fylkesmannens rapporter til DN)

År	Tiltak	Antal l	Sum utbetalt	Kommentarer fra Fylkesmannen
2008	Tidlig nedsanking ¹⁾	41	337 040	Antall produsenter som har fått tilskudd er oppgitt. Ofte er det beitelag som har søkt om tilskuddet. I 2008 fikk 7 beitelag og 6 enkeltprodusenter tilskudd. I Holtålen ble 5312 sauer og lam sanket tidlig. De ble tatt heim 12,9 dager før normal sankedato. Grunnlag for tidlig sanking var historikk med bjørneskade i det mest utsatte området i Holtålen. I øvrige beiteområder var det pågående skade av jerv og gaupe. I Røros hadde en buskap skade av bjørn, tidlig sanking avbrøt tapet. En lammeprodusent søkte om tilskudd til tidlig sanking på grunn av akutt skade av jerv, men gjennomførte ikke tiltaket da situasjonen roet seg.
	Beredskapsareal ⁴⁾	9	241 000	Fra tilskudd ble bevilget til rapport skulle leveres var det tre søkere som ikke gjennomførte tiltaket. De fikk tilsagn om kr. 100 000,- i samlet tilskudd.
	Gjeting/utvidet tilsyn ²⁾	16	140 000	Tilskudd ble utbetalt til beitebrukere i følgende kommuner: Agdenes, Holtålen, Rennebu, Rissa, Røros, Selbu og Tydal. Ingen lag eller enkeltpersoner har søkt om tilskudd til gjeting av sau. Noen beitelag og enkeltprodusenter søkte om tilskudd til utvida tilsyn og tidlig sanking. For beitelag som bare søkte om utvida tilsyn satte FM vilkår om tidlig sanking hvis tapsutviklingen tilsa det. Tre beitelag frasa seg tilskudd av denne grunn. Tre beitelag som har hatt skade av bjørn om våren, fikk tilskudd for å følge situasjonen på

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				utmarksbeite like etter slipp i utmarka.
	Ekstraord.tilsyn FM, Roan og Oppdal ⁶⁾	2	55 000	FM satte av kr. 200 000 til akutte skadesituasjoner i beitesesongen, Lunde beitelag, Roan søkte om kr. 100 000,- og Oppdal kommune søkte om ekstraordinært tilsyn i 10 beitelag, til sammen kr. 300 000,-. Lunde fikk kr. 10 000,- og Oppdal fikk kr. 45 000,- i tilskudd til ekstraordinært tilsyn. Oppdal fikk ikke bruk for bevilgningen i år.
	Tekniske tiltak	3	60 572	
	Utvida og ekstraord. tilsyn ⁵⁾	2	55 000	Tilskudd til beitelag i Selbu og Vorma, Orkdal, gjelder både utvida og ekstraordinært tilsyn. I skadesituasjoner dekte tilskuddet ekstraordinært tilsyn.
	Kurs sporhund bjørn	1	50 000	
	Forsinket slipp på beite	3	48 560	498 sauer og lam i Holtålen i områder der bjørn har gjort skade tidlig, ble sluppet 19,5 dager seinere en normal slippedato for området.
	Gjeting/utvidet tilsyn ³⁾	2	35 000	Beitebruker i Hemne er med i Kårvatn beitelag, Møre og Romsdal. Beitebrukere i Osen er medlemmer i Namdalseid og Osen beitelag. Begge beitelag er med i LMD sine tilsynsprosjekt og støtte ble til gitt på dette grunnlag og på grunn av rovviltskade i begge områder.
	El.gjerder	1	0	En søkte om tilskudd til el-gjerde mot rovvilt, forsterking av gjerde mot innmark. Hangjennomførte ikke tiltaket. Det har vært tungt å få lammeprodusenter til å sette opp rovviltsikre gjerder i Sør-Trøndelag. Vi har ingen personer som har kunnskap om bruk av gjerdene og som kan følge opp sakene.
	Sum	80	1 022 172	
	Konfliktdeмп. tiltak			
	Organisasjoner		191 000	NJFF S-T har fått tilskudd for å gjennomføre sporing av gaupe for å følge opp bestandsutviklingen. NINA har fått tilskudd for prosjektet «Leve med bjørn» for å gjennomføre møter i Sør-Trøndelag.
	Fylkesmannen		164 666	FM inviterte bl.a. organisasjonene til Framtidsverksted om rovviltpolitikken i 2007. Effektiv felling av fredet rovvilt som gjorde skade ble prioritert for videre arbeid. Det oppstod store bjørneskader i beitesommeren 2007 og skadefellingstillatelse ble gitt fra midten av juli uten resultat. Skadebjørn ble først felt i november da det var sporsnø og den også tok bikuber. I Sør-Trøndelag må vi regne med å ha streifbjørn som gjør skade. Effektivt uttak i store skadesituasjoner er påkrevd. 7 kommuner ble med i et prosjekt for å effektivisere skadefelling av bjørn. Det er finansiert av skjønnsmidler og FKT-midler. Regionalt fellingslag, erfaringsutveksling, kunnskap om bjørn og bjørnejakt og opplæring av sporhunder var tiltak i

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				prosjektet. Samling av kommunale ledere for jaktlag er også med på å effektivisere skadefelling. Samarbeidsforum, der organisasjoner og forvaltning deltar, reduserer rovviltkonflikten.
	Kommuner		79 560	Møter om rovviltspørsmål i kommunene har vært støttet med tilskudd. Møtene tar sikte på å øke den faglige kunnskapen til lammeprodusenter i områder med rovvilt.
	Sum FKT 2008		1 457 398	
2009	Tidlig nedsanking ¹⁾	61	521 290	Ofte er det beitelag som har søkt om tilskuddet. I 2009 fikk 9 beitelag og 4 enkeltprodusenter tilsagn om tilskudd. Midler som var avsatt til tidlig sanking, dekket også behovet for tilskuddsmidler til seint beiteslipp i utmark. I alt ble kr. 705 805,- brukt til formålene. I enkelte beitelag tok det lenger tid å få heim sauene enn det FM la til grunn da det ble søkt om tilleggsbevilgning. Summen for tilskudd til fremskutt sanking er derfor lavere enn budsjettert om høsten. 8553 sauer og lam ble sanket 12,3 dager før normal sankedato i Holtålen, Osen, Rennebu, Røros, Roan, Selbu og Tydal. Grunnlag for tidlig sanking var bjørneskade i de fleste kommunene. I et beitelag i Rennebu var årsaken jerv og i Roan fare for videre skade av gaupe og jerv.
	Bruk av tekniske tiltak ³⁾	6	472 731	Kr. 77 000,- ble bevilget til gaupeklaver i 3 beiteområder. Kr. 413 000,- ble bevilget og utbetalt til kjøp av radiobjeller. Kr. 188 000,- gjaldt radiobjeller som skal brukes i forbindelse med et prosjekt for overvåking i områder som er utsatt for bjørneskade. Gaupeklaver av metall har vært brukt på Fosen i en årrekke. De reduserer tap på grunn av gaupe til et akseptabelt nivå. Økte tap i området kan skyldes bestand av jerv og muligens sykdom. FM har gitt tilskudd til kjøp av radiobjeller (terminaler for sau). Terminalene letter tilsyn på utmarksbeite og gir grunnlag for å følge opp skadesituasjoner raskere. De gir også grunnlag for raskere å få dokumentert dødsårsak til søyer. I områder med lav dokumentasjon er dette påkrevd dersom lammeprodusentene skal få høyere erstatning for rovviltdrepte dyr.
	Beredskap: ekstraord.tilsyn, sanking, analyser, adm.kom.fellingslag ⁵⁾		218 750	FM satte av kr. 150 000,- til akutte skadesituasjoner i beitesesongen. Blant tiltakene er ekstraordinært tilsyn og tilskudd til effektivisering av sanking, i alt kr. 110 000,-. Ved bjørneskade ble det funnet hårprøver som ble analysert. Det førte til påvisning av

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				flere bjørner. Bevilgning til 8 kommuner for administrasjon av fellingslag, kr. 60 000,-.
	Gjeting/utvidet tilsyn ²⁾	10	206 300	Tilskudd ble utbetalt til beitebrukere i følgende kommuner: Agdenes, Holtålen, Osen, Rennebu, Røros, Selbu (3 søknader), Tydal og Åfjord. Tilskuddet var avhengig av at tidlig sanking ble gjennomført hvis skadesituasjonen tilsa det. Ingen lag eller enkeltpersoner har søkt om tilskudd til gjeting av sau. 10 beitelag og enkeltprodusenter søkte om tilskudd til utvidet tilsyn. Innvilging av 9 søknader om utvidet tilsyn hadde forutsetning om at mottakere for tilskudd gjennomførte tidlig sanking dersom tapsutviklingen tilsa det. 6 søkere gjennomførte tidlig sanking som enten omfattet alle medlemmene eller de mest skadeutsatte. Felles søknad fra tre beitelag i Selbu fikk tilskudd for å følge situasjonen på utmarksbeite like etter slipp i utmarka. Alle har hatt skade av bjørn tidligere og fikk det igjen i 2009.
	Forsinket slipp på beite	11	184 515	2363 sauer og lam i Holtålen, Agdenes og Roan ga grunnlag for tilskudd for seint beiteslipp. Det var 19,5 dager seinere en normal slippedato for områdene. I Holtålen var bjørn årsak til at tilskudd ble gitt. I Agdenes og Roan var gaupe årsak til seinere slipp i utmark.
	Utvida og ekstraord. tilsyn ⁴⁾	2	60 000	Tilskudd til beitelag i Selbu, kr. 60 000,-, gjelder både ekstraordinært og utvidet tilsyn. I skadesituasjoner dekte tilskuddet ekstraordinært tilsyn. Oppdal søkte om kr. 100 000,- i tilskudd til ekstraordinært tilsyn i 10 beitelag. De fikk kr. 40 000,- som det ikke ble bruk for i år.
	Flytting til annet beite	1	25 000	
	Beredskapsareal	1	23 000	Få lammeprodusenter søker om tilskudd til inngjerding av beredskapsarealer. I de mest sauetette kommunene er det lite areal disponibelt til for eksempel beredskapsbeite. Det er få søknader fra kommuner som kan finne ledig areal og der rovviltsituasjonen ville bli lettere hvis produsenten skaffer seg ekstra beite til beredskap. Mellom innmark og utmark kan bruk av rovviltsikre gjerder mot utmark bør redusere eller fjerne tap av bufe på innmarksbeite. Sør-Trøndelag mangler ressurser til å følge opp planlegging m.m. av slike gjerder.
	Sum	92	1 711 586	
	Konfliktdemp. tiltak			
	FM prosj.effektiv felling		250 831	I Sør-Trøndelag må vi regne med å ha streifbjørn som gjør skade. Effektivt uttak i store skadesituasjoner er påkrevd. 7 kommuner ble med i et prosjekt for å

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				effektivisere skadefelling av bjørn i 2008. Det er finansiert av skjønnsmidler og FKT-midler. Regionalt fellingslag, erfaringsutveksling, kunnskap om bjørn og bjørnejakt og opplæring av sporhunder var tiltak i prosjektet. Samling av kommunale ledere for jaktlag er også med på å effektivisere skadefelling. I 2009 fikk en prøve hvordan tiltaket virket. Regionalt fellingslag som samarbeidet med de lokale, fungerte godt. Sporhundene er unge og er ennå under opplæring, en fikk derfor ikke full nytte av sporhundene.
	Organisasjoner: sporing/kurs	2	130 000	NJFF, S-T har fått tilskudd for å gjennomføre sporing av gaupe for å følge bestandsutviklingen. NJFF, S-T fikk også tilskudd for å effektivisere gaupejakt. Et kurs ble gjennomført.
	FM, møter		26 850	Dialogsamling mellom næringsutøvere i jordbruk og reindrift og FM ble arrangert for å få fokus på utfordringsområder i rovviltforvaltninga. Noe av oppfølgingen etter møtet var genanalyser av hårprøver av bjørn for å få bedre oversikt over hvor mange som gjorde skade i fylket. Møte om rovvilt og rovviltforvaltning ble arrangert i Midtre Gauldal.
	Kommuner	1	23 000	Møter om rovviltspørsmål i kommunene har vært støttet med tilskudd. I 2009 ble det arrangert et møte i Åfjord.
	Sum FKT 2009		2 142 267	
2010	Bruk av tekniske tiltak ³⁾	10	762 000	Kr. 75 000,- ble bevilget til gaupeklaver i 2 beiteområder. Kr. 687 000,- ble bevilget og utbetalt til kjøp av radiobjeller. Gaupeklaver av metall har vært brukt på Fosen i en årrekke. De reduserer tap til av gaupe til et akseptabelt nivå. Beitebrukerne opplevde siste beitesesong at gaupe drepte lam med klaver. Gaupeklaver er også brukt i beitelag i Agdenes. FM har gitt tilskudd til kjøp av radiobjeller (terminaler for sau). Terminalene letter tilsyn på utmarksbeite og gir grunnlag for å følge opp skadesituasjoner raskere. De gir også grunnlag for raskere å få dokumentert dødsårsak til søyer. I områder med lav dokumentasjonsgrad ønsker FM ved bruk av radiobjeller å avdekke dødsårsaken til flere dyr. 4 kommuner er nå samlet i et radiobjelleprosjekt der 8 beitelag deltar. De er med i nasjonalt beiteprosjekt for å prøve ut radiobjeller.
	Tidlig sankning ¹⁾	36	332 962	I 2010 fikk 3 beitelag og 4 enkeltprodusenter tilsagn om tilskudd. Midler ble avsatt til tidlig sankning. De dekte også tilskudd til buskaper som fikk innvilget tilskudd til seint beiteslipp i utmark. I alt ble

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				kr. 447 097,- brukt til formålene. 4929 sauer og lam ble sanket 13 dager før normal sankedato i Holtålen, Rennebu, Røros og Roan. Grunnlag for tidlig sanking var bjørneskade i Holtålen og Røros. I et beitelag i Rennebu var årsaken fare for skade av jerv og i Roan fare for skade av gaupe og jerv.
	Beredskap: Ekstraord.tilsyn, sanking, analyser, adm.kom.fellingslag ⁵)		256 375	FM satte av kr. 200 000 til akutte skadesituasjoner i beitesesongen. Blant tiltakene er ekstraordinært tilsyn for i alt kr. 75 000,-. Ved bjørneskade ble det funnet hårprøver som ble analysert. Bevilgning til administrasjon av fellingslag ble gitt til 4 kommuner, i alt kr. 80 000,-.
	Gjeting/utvidet tilsyn ²⁾	9	132 000	Tilskudd ble bevilget til beitebrukere i følgende kommuner: Agdenes, Holtålen, Rennebu, Røros, Selbu og Tydal. Tilskuddet var avhengig av at tidlig sanking ble gjennomført hvis skadesituasjonen tilsa det. To av søkerne benyttet ikke tilskuddet. Ingen lag eller enkeltpersoner har søkt om tilskudd til gjeting av sau. 9 beitelag og enkeltprodusenter søkte om tilskudd til utvida tilsyn. Søknadene ble innvilget forutsatt at mottakere for tilskudd gjennomførte tidlig sanking dersom tapsutviklingen tilsa det. To søkere brukte ikke bevilgningen i 2010. Tre av søkerne gjennomførte tidlig sanking.
	Forsinket slipp på beite	5	114 135	Det ble utbetalt tilskudd for seint beiteslipp for 1132 sauer og lam i Holtålen, Roan og Røros. Sauene ble sluppet 20,2 dager seinere enn normalt for områdene. I Holtålen og Røros var fare for bjørneskade årsak til at tilskudd ble gitt. I Roan var gaupe årsak til seinere slipp i utmark.
	Utvida og ekstraord.tilsyn ⁴⁾	2	110 000	Tilskudd til beitelag i Selbu og Holtålen, kr. 110 000,-, gjelder både ekstraordinært og utvida tilsyn. I skadesituasjoner dekte tilskuddet ekstraordinært tilsyn. Oppdal søkte om kr. 100 000,- i tilskudd til ekstraordinært tilsyn i 10 beitelag. De fikk kr. 40 000,- og brukte 10 000,- i beitelaget med størst og tidlig skade av jerv.
	Beredskapsareal	3	95 000	
	Flytting til annet beite	2	84 000	
	Sum	67	1 630 097	
	Konflikttemp. tiltak			
	FM, prosj.effektiv felling		300 000	I Sør-Trøndelag må vi regne med å ha streifbjørn som gjør skade. Effektivt uttak av skadegjørere i store skadesituasjoner er påkrevd. 8 kommuner er med i et prosjekt for å effektivisere skadefelling av bjørn. Det er finansiert av skjønnsmidler og FKT-midler. Regionalt fellingslag, erfaringsutveksling, kunnskap om bjørn og bjørnejakt og opplæring av sporhunder er tiltak i prosjektet. Samling av kommunale ledere for

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				jaktlag er også med på å effektivisere skadefelling. Prosjektet startet i 2008, men da hadde vi en "rolig" sommer hva angikk bjørneskader i fylket. 2009 var første sommer at denne organiseringen ble benyttet i forbindelse med "skarpe oppdrag" på skadefellingsforsøk i Sør-Trøndelag. Samme organisering er benyttet for skadefellingsforsøk i beitesesongen 2010. En bjørn ble felt på skadefellingstillatelse på Røros i 2010.
	Org. NJFF ST, sporing/kurs	3	180 000	NJFF, Sør-Trøndelag har fått tilskudd til å gjennomføre sporing av gaupe for å følge bestandsutviklingen. Organisasjonen har også fått tilskudd for å arrangere kurs for å effektivisere gaupe- og jervejakt.
	Kommuner	1	7 000	
	FM, møter	1	4 870	Dialogsamling mellom næringsutøvere i jordbruk og reindrift og FM ble arrangert for å få fokus på utfordringsområder i rovviltforvaltninga. Noe av oppfølgingen etter møtet var genanalyser av hårprøver av bjørn for å få bedre oversikt over hvor mange ulike bjørner som forvolder skade i fylket.
	Sum FKT 2010	72	2 378 342	
2011	Tekniske tiltak ⁴⁾	11	588 930	Kr. 36 145,- ble betalt for gaupeklaver i 2 beiteområder. Kr. 562 785,- ble bevilget og utbetalt til kjøp av radiobjeller.
	Tidlig sankning ¹⁾	51	450 785	Summen som ble avsatt dekte tilskudd både til seint beiteslipp og tidlig sankning. Antall søkere/innvilget har fått utbetalt tilskudd. Ofte var det beitelag som søkte om tilskuddet. I 2011 fikk 7 beitelag og 8 enkeltprodusenter innvilget tilskudd til tidlig sankning. Midler ble avsatt til tidlig sankning. De ble også brukt til forsinket beiteslipp om våren/ forsommeren. I alt ble kr. 646 752,- brukt til formålene. 8157 sauer og lam ble sanket 12 dager før normal sankedato i Holtålen, Midtre Gauldal, Osen, Rennebu, Røros og Roan. Grunnlag for tidlig sankning var bjørneskade i Holtålen og Røros. I øvrige kommuner fare for skade av gaupe og jerv, delvis bjørn. Omsøkte tiltak ble gjennomført på grunnlag av økte lammetap og dokumentasjon av skadeårsak.
	Forsinket slipp på beite	7	195 967	Det ble utbetalt tilskudd for seint beiteslipp for 1776 sauer og lam i Holtålen, Røros og Roan. Sauene ble sluppet 20,3 dager seinere en normalt for områdene. I Holtålen og Røros var fare for bjørneskade årsak til at tilskudd ble gitt. I Roan var gaupe årsak til seinere slipp i utmark.
	Gjeting/utvidet tilsyn ²⁾	8	140 000	Tilskudd ble bevilget til beitebrukere i følgende kommuner: Osen, Rennebu, Roan, Røros, Tydal og Åfjord. Tilskuddet var

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

				avhengig av at tidlig sankning ble gjennomført hvis skadesituasjonen tilsa det.
	Gjeterhund/vokterd yr ³⁾	2	130 000	Kurs for opplæring av kadaverhunder tatt med under bruk av hund. Det er gjennomført i Oppdal. En ekvipasje fra Holtålen deltok.
	Utvida og ekstraord.tilsyn ⁵⁾	2	100 000	Tilskudd til tilsyn i beitelag i Selbu og Holtålen, kr. 100 000,-, gjelder både ekstraordinært og utvida tilsyn. I skadesituasjoner dekte tilskuddet ekstraordinært tilsyn.
	Ekstraord.tilsyn (beredskap)	5	75 000	
	Beredskapsareal	2	28 800	
	Sum	88	1 709 482	
	Konfliktdemp. tiltak			
	Annet ⁶⁾		280 150	Det ble satt av kr 250 000,- til alt beredskap beitesesongen 2011. Midlene ble også brukt til konfliktdempende tiltak. Annet omfatter tilskudd til følgende tiltak: <ul style="list-style-type: none"> - Møter m/Mattilsynet i forbindelse med varsel om beiterestriksjoner, kr. 10 689,60 - Prosjektet Leve med bjørn, oppdatering, kr. 25 000,- - Kurs om jerv og jervjakt (ikke skytetrening) kr. 57 000,- - Sporing av gaupe i Sør-Trøndelag kr. 100 000,- - Opplægg på skoler i Rennebu, rovviltkunnskap, kr. 21 400,- - Sikringsradio i Åfjord kr. 15 000,-. Brukes ved tilsyn. - Effektiv sankning ved bjørneskade, kr 5000,- - Selbu kommune, administrasjon av fellingslag, kr. 5000,- - Hasteanalyser, bjørnehår v/akutt skade, kr. 18 750,- - 2 møter Samarbeidsforum kr. 25 027,80.
	Godtgjørelse fellingslag 2010-2011		253 253	NJFF, Sør-Trøndelag har fått tilskudd for å gjennomføre sporing av gaupe for å følge bestandsutviklingen. Organisasjonen har også fått tilskudd for å arrangere kurs for å effektivisere jervejakt.
	FM, prosj.effektiv felling		4 921	I Sør-Trøndelag må vi regne med å ha streifbjørn som gjør skade. Effektivt uttak av skadegjørere i store skadesituasjoner er påkrevd. 8 kommuner er med i et regionalt lag for å effektivisere skadefelling av bjørn. Det er finansiert av skjønnsmidler, FKT-midler og bidrag fra kommunene. Regionalt fellingslag, erfaringsutveksling, kunnskap om bjørn og bjørnejakt og opplæring av sporhunder er tiltak som gjennomføres. Samling av kommunale ledere for jaktlag er også med på å effektivisere skadefelling. Dialogsamling mellom næringsutøvere i jordbruk og reindrift og FM, ble arrangert for å få fokus på utfordringsområder i rovviltforvaltninga. Samarbeidsforum hadde to møter i 2011.

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

	Sum FKT 2011		2 247 806	
2012	Bruk av tekniske tiltak ³⁾	6	884 500	<p>Kr. 25 000,- ble bevilget til gaupeklaver i Roan. Resten ble bevilget til kjøp av e-sporingsenheter der søknadene ble behandlet etter beitesesongen.</p> <p>Gaupeklaver av metall har vært brukt på Fosen i en årrekke. De reduserer tap på grunn av gaupe til et akseptabelt nivå. Tapene på sørlige områder på Fosen ble lave i 2012.</p> <p>FM har gitt tilskudd til kjøp av enheter for sporing av elektronisk sporing av sau. Tilskudd som ikke ble bruk for til tidlig sankning og beredskap, ble fordelt til de som hadde søkt etter beitesesongen. E-sporingsenhetene letter tilsyn på utmarksbeite og gir grunnlag for å følge opp skadesituasjoner raskere. De gir også grunnlag for raskere å få dokumentert dødsårsak til søyer. I områder med lav dokumentasjonsgrad ser FM behov for å avdekke dødsårsaken til flere dyr ved bruk av radiobjeller. 10 kommuner er samlet i et radiobjelleprosjekt for å få påvist skadetilfeller raskere og å få dokumentert skadeårsak. I 2012 ble ulveskade oppdaget ved bruk av radiobjeller.</p>
	Tidlig sankning ¹⁾	16	163 000	<p>Antall innvilget er produsenter som har fått tilskudd til tidlig sankning. Ofte er det beitelag som har søkt om tilskuddet. I 2012 fikk 2 beitelag og 5 enkeltprodusenter innvilget tilskudd. Kr. 700 000,- ble avsatt til seint beiteslipp og tidlig sankning.</p> <p>2149 sauer og lam ble sanket 15 dager før normal sankedato i Agdenes, Holtålen, Rennebu, Røros og Snillfjord. Grunnlag for tidlig sankning var tap til ulv i Agdenes og Snillfjord. Fare for tap til bjørn i Røros og fare for skade av jerv i de øvrige kommunene. Siste år ble søknader i tre områder avslått da det var liten fare for tap til fredet rovvilt i fjor.</p>
	Gjeting/utvidet tilsyn ²⁾	7	160 000	<p>Tilskudd ble bevilget til beitebrukere i følgende kommuner: Rennebu, Røros, Selbu, Tydal og Åfjord.</p> <p>Tilskuddet var avhengig av at tidlig sankning ble gjennomført hvis skadesituasjonen tilsa det. Rissa fikk omgjort søknadsformål til utvida tilsyn da de hadde svært høye lammetap i 2011.</p> <p>Ingen lag eller enkeltpersoner har søkt om tilskudd til gjeting av sau. 7 beitelag og enkeltprodusenter søkte om og fikk tilskudd til utvida tilsyn. Et beitelag i Rissa er inkludert, de søkte i utgangspunktet om tilskudd til andre tiltak, men fikk omgjort søknaden. Søknadene ble innvilget forutsatt at mottakere for tilskudd gjennomførte tidlig sankning dersom tapsutviklingen tilsa det.</p>

Vedlegg 1: Fordeling av FKT-midler i region 6 2008-2012

	Utvida og ekstraord.tilsyn ⁴⁾	3	135 572	Tilskudd til beitelag i Selbu og Holtålen, kr. 110 000,-, gjelder både ekstraordinært og utvida tilsyn. I skadesituasjoner dekte tilskuddet ekstraordinært tilsyn. Oppdal fikk kr. 40 000,- til ekstraordinært tilsyn i 10 beitelag. De brukte 25 600,- i beitelag som fikk skade av bjørn.
	Forsinket slipp på beite	5	80 350	Tilskudd for seint beiteslipp ble gitt til et sankeområde som har hatt skade av bjørn fra dyra ble sluppet på utmarksbeite. 5 lammeprodusenter med 796 sauer og lam deltok. To søknader ble avslått da FM hadde opplysninger som tilsa at det var lite sannsynlig at det ville oppstå skade i 2012.
	Beredskap: Ekstraord.tilsyn, sanking, DNA-analyser ⁵⁾	5	62 700	Fylkesmannen satte av kr. 250 000 til akutte skadesituasjoner i beitesesongen. Det ble funnet ett nytt jervehi og utbetalt premie for det.
	Inter- og kom.fellingslag, lønn m.m.	2	40 816	
	Beiting på inngj. areal	1	0	
	Sum	45	1 526 938	
	Konfliktdeмп. tiltak			
	Org. NJFF ST, sporing/kurs kommuner	6	407 000	NJFF, Sør-Trøndelag har fått tilskudd for å gjennomføre sporing av gaupe for å følge bestandsutviklingen. Organisasjonen har også fått tilskudd for å arrangere kurs for å effektivisere jakt.
	Interkom.fellingslag	3	181 879	Fylkesmannen i Sør-Trøndelag hadde et prosjekt for å effektivisere uttak av skadebjørn. I 2012 overtok kommunene ansvaret for opplegget. Organiseringen fortsatte som et interkommunalt fellingslag. FKT-midler gikk til støtte av kurs og opplæring av bjørnehunder. Det ble avsatt en egen pott til opplæring av hunder og førere. Den ble fordelt både til sporhunder for bjørn og opplæring av kadaverhunder.
	Tiltak skoler	2	83 000	
	FM, møter	4	51 260	Dialogsamling mellom næringsutøvere i jordbruk og reindrift og FM ble arrangert for å få fokus på utfordringsområder i rovviltforvaltninga. I Rissa ble det arrangert et møte med fokus på ørn da beitebrukerne mener at kongeørn er hovedårsak til svært høye tap av lam. Det ble også innvilget søknad om tilskudd til utvida tilsyn i beiteområdene med høye tap. Tapsårsak ble dokumentert for noen få kadaver, men ikke nok til at en kan trekke konklusjon om hva tapet skyltes.
	Sum FKT 2012	60	2 250 077	